

Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ενώ ο Τύπος που ήταν με το μέρος του Δημοκρατικού Στρατού, για να κατασκευάσει την εικόνα του, έδωσε έμφαση σε μύθους πολεμιστών που προέρχονταν εν μέρει από κληρονομημένες έννοιες και εν μέρει από σύγχρονες αντιλήψεις της εποχής, ο Κυβερνητικός Τύπος καθιέρωσε και άλλους δικούς του μύθους για να προάγει την ιδέα του στρατιώτη που μάχεται για το καλό της Πατρίδας. Συγκεκριμένα, χρησιμοποίησε παραδείγματα για να προβάλλει τη σύνδεση και τη συνέχεια του παρελθόντος με το παρόν, με αναφορές από την Επανάσταση του 1821 και τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940. Οι αναφορές στο Αλβανικό έπος ήταν ιδιαίτερα συχνές συσχετίζοντας τον ηρωισμό των δύο εποχών, χρησιμοποιώντας τα βουνά της Πίνδου ως κοινά αποδεκτά σύμβολα ανάδειξης του Εθνικού Στρατού. Συχνά φωτογραφίζονταν ντυμένοι τσολιάδες ή κρατώντας αντικείμενα που απέπνεαν έναν αέρα «ελληνικότητας», όπως γκλίτσες ή κάπες βοσκών που φρουρούσαν τα φυλάκια στα ηπειρώτικα βουνά. Αυτές οι αναφορές στην ποιμενική εικόνα των στρατιωτών εξηγούνται, γιατί το ποιμενικό ορεινό τοπίο, από όλες σχεδόν τις πηγές, ταυτιζόταν με επίγειο παράδεισο.¹ Τις καταστροφές του πολέμου που σε πολλές πόλεις προκάλεσε ο Δημοκρατικός Στρατός όπως για παράδειγμα στη Νάουσα ή στα Καλάβρυτα ή ακόμα από η καθοριστική ήττα του στη Φλώρινα, ο Κυβερνητικός Τύπος τις εκμεταλλεύτηκε δεόντως και άντλησε σημαντικό φωτογραφικό υλικό για να κτίσει την εικόνα του Εθνικού Στρατού ως απελευθερωτή. Ακολούθως χρησιμοποιώντας την έννοια της σταυροφορίας εναντίον του κομμουνισμού προέκυψαν οι πιο αποτελεσματικές φωτογραφίες πολεμικής προπαγάνδας παρά το γεγονός ότι αυτή η έννοια άρχισε να παρουσιάζεται πιο εντατικά από το δεύτερο μισό του 1947 με αποκορύφωμα όλο το

1. Επίσης το βουνό γίνεται για τον ελληνικό λαό επί Τουρκοκρατίας, γη της Επαγγελίας και ιδανικό τοπίο. Βλέπε φωτογραφίες *Βραδυνή*, 24 Φεβρουαρίου 1947, *Εμπρός*, 12 Ιανουαρίου 1948.

1948 έως το τέλος του εμφυλίου.²

Από τις αρχές του εμφυλίου ο Κυβερνητικός Τύπος όριζε τον μεμονωμένο στρατιώτη ακολουθώντας πανομοιότυπους όρους με εκείνους που χρησιμοποιούσε ο Τύπος που ήταν με το μέρος του Δημοκρατικού Στρατού. Βεβαίως οι δημοσιευμένες εικόνες του Κυβερνητικού Στρατού ήταν πολύ περισσότερες από αυτές του Δημοκρατικού Στρατού, γεγονός που οφείλεται στο ότι οι εφημερίδες της δεξιάς κυριάρχησαν καθ' όλη την περίοδο του εμφυλίου.

Έννοιες όπως το κουράγιο, η πειθαρχία, η ανδρεία επαινέθηκαν ιδιαίτερα ως χαρακτηριστικές ιδιότητες των στρατιωτών του ΕΣΕ. Για τον Τύπο της Δεξιάς, όπως και της Αριστεράς, ο τραυματισμός των στρατιωτών σήμαινε αυτοθυσία αλλά και ηρωική πράξη. Οι ομοιότητες στην απεικόνιση των δύο πλευρών δείχνουν ότι ο μύθος του στρατιώτη πολεμιστή χρησιμοποιήθηκε δυναμικά από τον Τύπο γενικότερα, άσχετα από την πολιτική του τοποθέτηση.

Παρόλες όμως τις ομοιότητες αναφορικά με τις έννοιες που συγκροτούσαν την εικόνα του ικανού, ιδανικού στρατιώτη, δεν αποτελεί έκπληξη ότι ο Τύπος της Αριστεράς – με αυτή τη σύντομη φωνή που διέθετε – δεν μπόρεσε να ακολουθήσει και να αντιδράσει στη σκληρή μετωπική επίθεση που ο Κυβερνητικός Τύπος εξαπέλυσε. Έτσι ο Τύπος της Αριστεράς δεν υποτίμησε με τους ίδιους όρους τους στρατιώτες του ΕΣΕ για την βαρβαρότητα τους, ούτε προσπάθησε να αμαυρώσει την εικόνα τους με τον ίδιο τρόπο που ο Τύπος της Δεξιάς χρησιμοποίησε. Αυτό που προκύπτει από το σύνολο των φωτογραφιών είναι ότι ενώ ο Τύπος της Αριστεράς χρησιμοποίησε συγκεκριμένους όρους στη προσπάθεια του να δείξει την αντίθεση

2. Ήταν μια συνεχόμενη παρουσίαση του Τύπου της Δεξιάς γεγονός που μπορεί να οφείλεται ότι από τη άνοιξη του 1947, το ΚΚΕ άρχισε να επιτρέπει, να ενθαρρύνει πιθανότατα, τη μετακίνηση προς τα βουνά για να προσχωρήσουν στον αντάρτικο στρατό του Μάρκου. Βλέπε, Γιάννης Ιατρίδης, *Εμφύλιος Πόλεμος, 1945-1949*, στο τόμο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 357. Ακόμα, ο Δημοκρατικός Στρατός την ίδια περίοδο (άνοιξη του 1947) είχε δημιουργήσει ζώνες σημαντικής έκτασης, όχι φυσικά ανάλογη της αντίστασης το 1943, αλλά τέτοιας έκτασης «απ' όπου είχαν εξαφανιστεί οι κυβερνητικές αρχές, πολιτικές, αστυνομικές ή στρατιωτικές. Βλέπε Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 1, Αθήνα: Βιβλιόραμα 2001, σ.275. Επιπλέον ο Βρετανός αρχηγός των Quaker Norman Gildbertson ο οποίος ήταν στην Ελλάδα την περίοδο του 1947 αναφέρει ότι το κλίμα είχε «χειροτερέψει» μεταξύ των ανθρώπων στις πόλεις «και μια από τις συνηθισμένες συζητήσεις ήταν μια πιθανή ήττα της κυβέρνησης και ότι η αριστερά θα καταλάμβανε την αρχή ακολουθώντας το παράδειγμα των Βαλκανίων στο κομμουνισμό». Βλ. Αρχείο Norman Gildbertson, Rare books and special collections, Princeton University, CO 815, box 1, folder 1.

του στη δράση του Εθνικού Στρατού, οι δημοσιεύσεις στο Κυβερνητικό Τύπο λειτούργησαν υπό μορφή χιονοστιβάδας που δεν άφησε τίποτα όρθιο στο διάβα της, υποτιμώντας συνεχώς και αδιαλείπτως τον Δημοκρατικό Στρατό σε όλες του τις εκφάνσεις. Αυτό σημαίνει ότι υπήρχαν διαφορές στο τρόπο απεικόνισης των δύο πλευρών, για παράδειγμα δεν υπήρχε σχεδόν καμία φωτογραφία που να δείχνει τη σύνδεση – το συσχετισμό – μεταξύ του Εθνικού Στρατού και του πληθυσμού της υπαίθρου σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου.³ Ο Εθνικός Στρατός εμφανιζόταν στους κατοίκους της υπαίθρου κυρίως ως απελευθερωτής και σωτήρας, αλλά σχεδόν ποτέ ως συνοδοιπόρος. Σε αντίθεση με τον Τύπο της Αριστεράς οι φωτογραφίες που έδειχναν μεγάλες και πολυπληθείς συγκεντρώσεις λαού, από το 1946, ήταν λιγιστές,⁴ πιθανότατα λόγω οργανωτικής αδυναμίας της κυβερνητικής παράταξης να οργανώσει κάτι τέτοιο αλλά και απροθυμίας του κόσμου να συμμετέχει, και αυτές που υπήρχαν ήταν μια απάντηση στις μεγάλες συγκεντρώσεις του ΕΑΜ την ίδια περίοδο και στα ίδια μέρη.

Αντιθέτως αυτές οι εκδόσεις προωθούσαν μια πατερναλιστική ιδεολογία. Ο στρατός ήταν μια ξεχωριστή τάξη που πολεμούσε για το καλό και την ασφάλεια του λαού για να τον προστατέψει και να τον απελευθερώσει από τους πολεμοχαρείς «κακούς» κομμουνιστές. Οι στρατιώτες εμφανίζονταν ως ήρωες με χαμογελαστά πρόσωπα και «σίδηρο στις καρδιές» που κέρδιζαν τις μάχες προσφέροντας τιμή και δόξα στο στρατό και ελευθερία στη φυλή μας.⁵ Αυτό που μπορούμε να διακρίνουμε στον τρόπο παρουσίασης του Εθνικού Στρατού ήταν η ανωνυμία των προσώπων και

3. Εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως παράδειγμα *Βραδυνή*, 23 Μαρτίου 1948, *Ανεξαρτησία*, 22 Φεβρουαρίου 1948.

4. Κάποιες μεμονωμένες φωτογραφίες μέσα στο 1946 από τις μεγάλες συγκεντρώσεις στο κέντρο της Αθήνας – στον Παναθηναϊκό – με αφορμή την Εθνική Ένωση, για παράδειγμα, και την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου Β'. Βλ. για παράδειγμα *Ακρόπολις* 16-5-1946, *Καθημερινή* 15 Ιανουαρίου 1946, 30 Αυγούστου 1946.

5. Πρόκειται για φαινόμενο που εμφανίζεται στο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο όπου οποιαδήποτε αν ήταν η πηγή των φωτογραφιών, οι «στημένες» μάχες με τους στρατιώτες παρουσιαζόταν ως ένα είδος «δοξασμένου ποδοσφαιρικού αγώνα» για να εμψυχώνουν το κοινό που απευθύνονταν. Αναφέρεται στο John Taylor, *War Photography, Realism in the British Press*, Routledge, London, New York 1998, σ. 46. Ανάλογες φωτογραφίες που τόνιζαν ιδιότητες των στρατιωτών του Φράνκο, στον ισπανικό εμφύλιο εμφανίστηκαν στο Τύπο. Βλέπε Παντελής Καρύκας, *Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος, Πολεμικές Μονογραφίες*, αρ. 23, Επικοινωνίες Α.Ε.

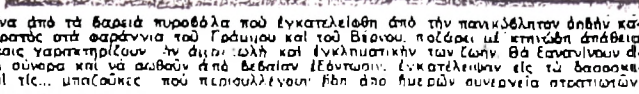
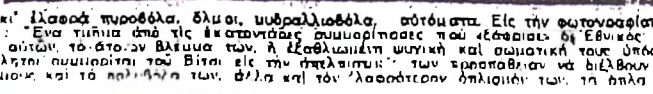
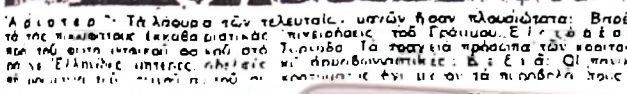
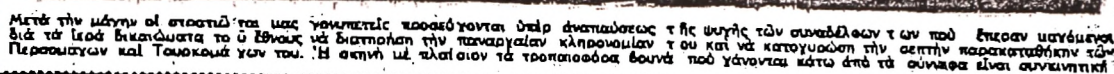
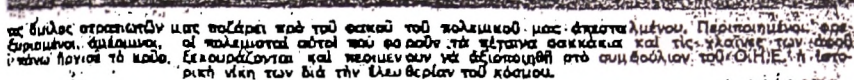
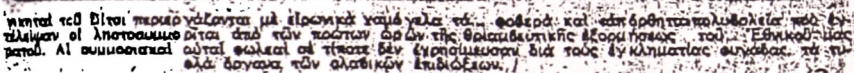
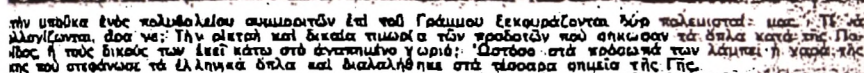
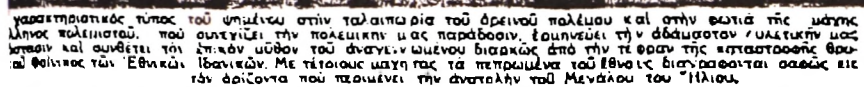
μια αποστασιοποιημένη ομαδοποίηση, σε αντίθεση με τον Δημοκρατικό Στρατό που δημιούργησε μια πιο προσωπική, «οικογενειακή» εικόνα. Αυτή ακριβώς η ακαθοριστία, η αοριστία στη παρουσίαση του Εθνικού Στρατού, η εμφάνισή του ως ενιαίο σύνολο που αντιπροσώπευε το Έθνος και ταυτιζόταν με αυτό, ήταν και η δύναμη της οπτικής εξουσίας που ήθελε να ασκήσει. Η *Ακρόπολις*, η *Καθημερινή*, το *Εμπρός*, η *Βραδυνή*, η *Μακεδονία*, το *Έθνος* αποτέλεσαν τις μεγαλύτερες πηγές άντλησης εικόνων στρατιωτών του Εθνικού Στρατού ενώ τα *Νέα* και το *Βήμα* παρείχαν σημαντικά μικρότερο αριθμό.

Οι πρώτες φωτογραφίες που έκαναν την εμφάνιση τους στο Κυβερνητικό Τύπο ήταν την άνοιξη του 1946, οι οποίες έδειχναν τις τελετές για την ανασυγκρότηση του Εθνικού Στρατού.⁶ Τέσσερις φωτογραφίες τύπωσε η *Καθημερινή*⁷ που παρουσίαζαν την μεγάλη γιορτή στο Στάδιο, με μια πανοραμική φωτογραφία στη πρώτη σελίδα που το έδειχνε κατάμεστο από κόσμο, υπό τον τίτλο: «Μια αλησμόνητος μέρα για την Ελλάδα. Εν μέσω ενθουσιωδών εκδηλώσεων χιλιάδων λαού ο ανασυγκροτηθείς εθνικός στρατός έκαμεν επίδειξιν της δυνάμεως του και της τεχνικής οργανώσεώς του». Το πλήθος του κόσμου που παρευρισκόταν στη τελετή, πιστοποιούσε το πόσο δημοφιλής ήταν στο λαό, ο Εθνικός Στρατός. Η φωτογραφία της πρώτης σελίδας συνοδεύτηκε από τρεις ακόμα εικόνες που έδειχναν την υλικοτεχνική δύναμη του Εθνικού Στρατού επιδεικνύοντας θωρακισμένα άρματα παρατεταγμένα που ετοιμάζονταν να πάρουν μέρος στη πορεία, ενώ μια άλλη έδειχνε στρατιώτες να παρελαύνουν σε απόλυτη πειθαρχία και τάξη, ενώπιον του στρατηγού κ. Πάτζετ και του υπουργού των Στρατιωτικών κ. Μαυρομιχάλη προ του μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτου. Μια τρίτη εστίασε σε μια μεριά του σταδίου όπου κληρικοί έψαλλαν τον αγιασμό με φόντο το πλήθος των πολιτών. Ο τίτλος δημιουργούσε εντυπώσεις στους αναγνώστες του προσπαθώντας να πείσει ότι η εκδήλωση δεν ήταν μόνο στρατιωτική αλλά την ίδια στιγμή εθνική και θρησκευτική: «Μια πράγματι πατριωτική εορτή», τονίζοντας με έμφαση ότι ο Εθνικός Στρατός στήριζε τη νομιμότητα και αποτελούσε τον μοναδικό στρατό φύλακα της πατρίδας.

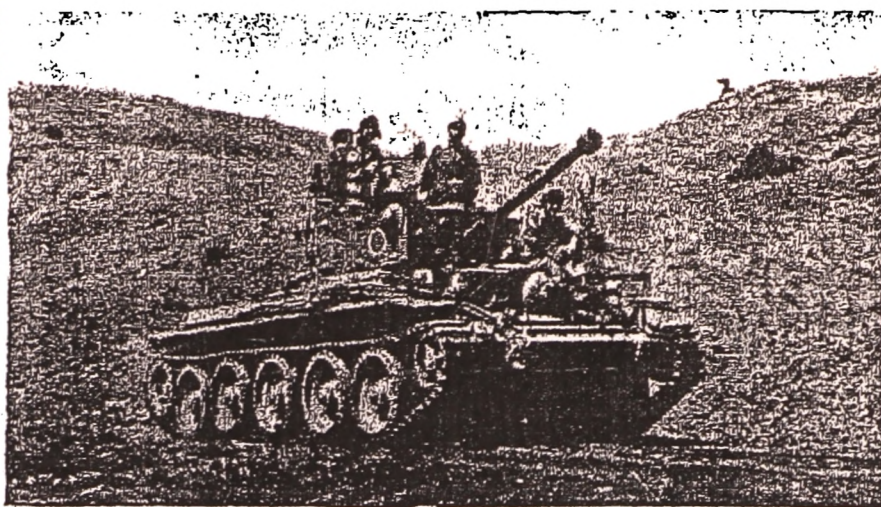
6. Κατά τη διάρκεια του 1946 τυπώθηκαν φωτογραφίες που έδειχναν την προετοιμασία συγκρότησής του εθνικού στρατού. Βλέπε για παράδειγμα το *Εμπρός*, 3 Οκτωβρίου 1946, με τέσσερις φωτογραφίες με τον τίτλο: «Ο στρατός αποκτά γερά και υγιή σώματα» που έδειχναν νεαρούς άνδρες να εξασκούν το όπλο, να ασκούνται, να πηδούν, να βαδίζουν, στο Γενικό Κέντρο Εκπαιδεύσεως Αθηνών στο Γουδί, παρουσία Άγγλων, Ελλήνων αξιωματικών του στρατού και της αστυνομίας.

7. *Καθημερινή*, 16 Μαΐου 1946.

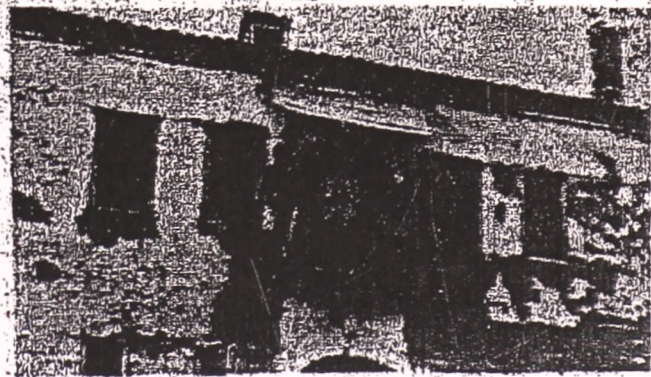
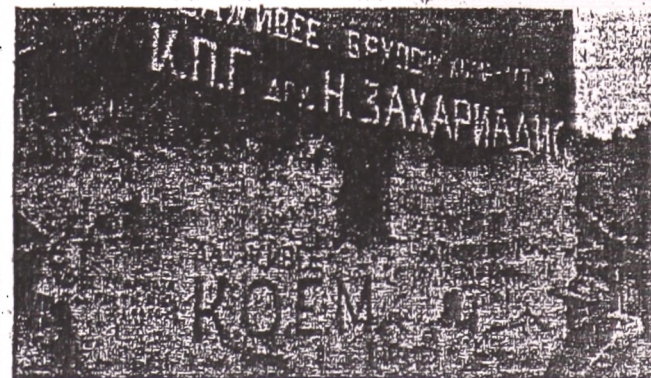
ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΠΟΙΚΙΛΗΣ ΥΛΗΣ

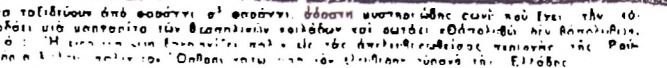
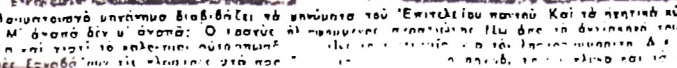
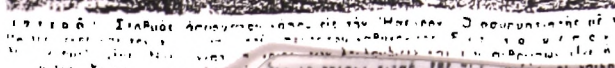
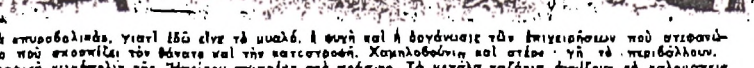
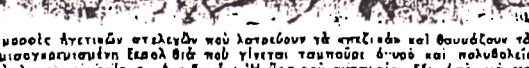
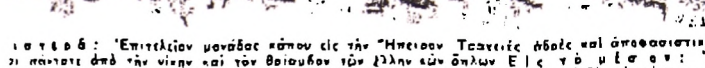
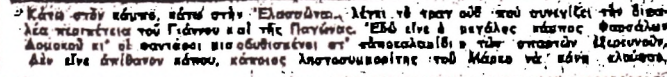
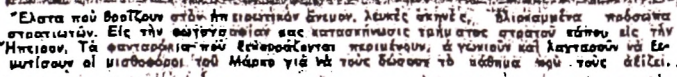
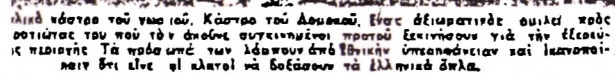
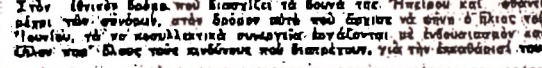
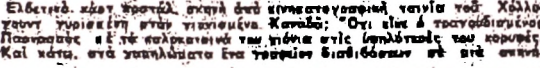
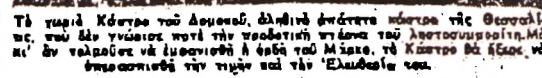
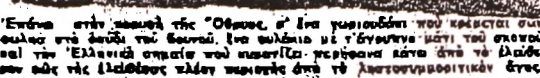
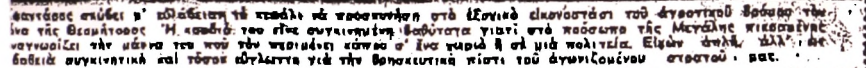
ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΠΟΙΚΙΛΗΣ ΥΛΗΣ

ΟΙ ἁγῶνκοι μας μπουρσκαρόφηδες ἐπὶ τῶν γαλυθίνων ἀρμάτων τῶν προχωροῦν πρὸς τὸ μέτωπον τοῦ Βίτου, διὰ νὰ ἐκκαθαρίσουν τὰ περιπλανώμενα θλιβερά λείψανα τοῦ ληστούμουριτισμοῦ ποῦ ὑπέστη συντριπτικῇ καὶ ἀνευ προηγουμένης παναλεθρίαν. Τὸ υπηγικὸν μας διηκονεῖ μὲ ἀπίστευτον ταχύτητα δρόμους διὰ τῆς διέλευσιν τῶν υπηγικῶν.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΠΟΙΚΙΛΗΣ ΥΛΗΣ

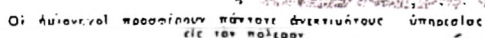
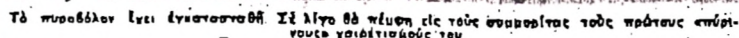
Τοῦ ἀπεσταλμένου ἀρχισυντάκτου μας κ. ΣΠ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

[illegible]

Μία παραδική φωτογραφία ληφθείσα εν ώρα μάχης κατά τις προσπάθειες επιχείρησης του Γράμμου. Την προσέλαβεν ο γένος ελεπό «Εμπρός» ο Πρωθυπουργός.

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ Δ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΠΡΩΤΕΣ ΣΤΟΝ ΑΓΓΛΟ ΜΕΤΑΦΕΡΟΥΝ ΠΟΛΕΜΘΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΜΜΗ· ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΠΟΥΡΤΣΑΛΗ · Η ΑΓΝΩΜΕΝΗ ΗΡΩΪΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ.—ΣΚΟΤΩΣΤΕ ΜΕ ΑΔΕΛΦΑ ΦΑΡΕΒΑΝΟ ΕΛΛΗΝΗ ΔΕ ΚΑΙ ΟΧΙ ΒΟΥΛΓΑΡΑ· ΕΝΑ ΔΙΚΑΙΟ ΑΓΓΛΗΤΑ ΤΩΝ ΨΟΡΚΙΩΝ· ΜΗ ΜΑΣ ΠΕΡΝΕΤΕ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΣΤΑ ΜΕΤΟΠΙΣΤΕΡΑ· ΤΟΥΣ ΘΕΛΟΥΜΕ ΤΑ ΧΩΜΑΤΑ ΜΑΣ!

Τοῦ ἀπεσταλμένου μας κ. ΒΑΣ. ΤΖΙΜΠΙΔΑΡΟΥ

[illegible]

ΠΟΛΕΜΙΚΑΙ ΦΩΤΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΙΩΠΟΝ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΟΥ
ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΤΟΥ «ΕΜΠΡΟΣ» Κ. Β. ΤΣΙΜΠΙΔΑΡΟΥ

Το συνοδευτικό άρθρο απέδιδε τα εύσημα στην ανασυγκρότηση του στρατού και επιβεβαίωνε ότι: «Ο νέος στρατός αποκτήσας σώματα στρατού, μεραρχίας, συντάγματα, τάγματα, τέχνην και μόρφωσιν, άφθονον υλικόν χάρις εις τους συμμάχους θα ίσταται φρουρός ακοίμητος της υπερασπίσεως των συνόρων και δεν θα επιτρέψη ποτέ εις τον ύπουλον εχθρόν να βεβηλώσει τα ιερά χώματα, τα οποία εξυμώθησαν με το αίμα των ηρωικών παιδιών της φυλή μας». Η όλη παρουσίαση πρόβαλλε στο κοινό την ετοιμότητα του στρατού να προστατεύει την πατρίδα από τον εχθρό γεγονός που ενισχυόταν από την τεχνολογική υπεροχή και τη άψογη οργάνωσή του. Η εφημερίδα δεν όρισε τους κομμουνιστές ανοιχτά ως εχθρό, γιατί η απόφαση για την δημιουργία στρατού εκείνη την περίοδο «φαινόταν.....να είναι ένα βήμα προς την παγίωση της εξομάλυνσης που είχε ήδη σε μεγάλο βαθμό συντελεστεί, παρά ως αναγκαίο για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής απειλής».⁸

Σε όλη τη διάρκεια του εμφυλίου η έννοια του κουράγιου και της αυταπάρνησης χρωμάτισε ένα σημαντικό μέρος του Τύπου των δύο πλευρών. Από τη μία τροφοδότησε το μύθο του στρατιώτη του Δημοκρατικού Στρατού και από την άλλη εδραίωσε και ενίσχυσε την εικόνα-μοντέλο για τον στρατιώτη του Εθνικού Στρατού. Ο Κυβερνητικός Τύπος παρουσίασε φωτογραφίες που έκαναν νύξεις για γενναιότητα και κουράγιο παρουσιάζοντας στρατιώτες να φυλάνε σκοπιά σε μονοπάτια στο βουνό και σε υψώματα⁹ να διασχίζουν ποτάμια,¹⁰ να προχωρούν μέσα από δύσβατα μέρη,¹¹ να σκαρφαλώνουν ράχες,¹² να πολεμούν κάτω από αντίξοες συνθήκες,¹³ να ανεβαίνουν πάνω στα βουνά αψηφώντας τους κινδύνους που υπονοούσαν στις φωτογραφίες.¹⁴

Ο Τύπος δημοσίευσε πληθώρα εικόνων από σκηνές δράσης, τυπική των οποίων αποτέλεσε μία που δημοσιεύτηκε στο *Εμπρός* μέσα στο 1949.¹⁵ Η φωτογραφία έδειχνε μια παρέα από 8 στρατιώτες να σκαρφαλώνουν σε ένα πετρώδες

8. Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 1, Βιβλιόραμα Αθήνα 2001, σ.236

9. *Life*, 1947, και *Εμπρός*, 30 Ιανουαρίου 1949

10. *Ακρόπολις*, 3 Αυγούστου 1948

11. *Ακρόπολις*, 23 Ιανουαρίου 1949

12. *Βραδυνή*, 28 Ιουνίου 1948

13. *Βραδυνή*, 17 Μαρτίου 1948

14. *Εμπρός*, 18 Ιουλίου 1948

15. *Εμπρός*, 28 Απριλίου 1949.

ύψωμα μιας κορυφογραμμής, με τα τουφέκια στα χέρια. Το κουράγιο τους γινόταν αντιληπτό από τον τολμηρό και αποφασιστικό τρόπο που σκαρφάζωναν αδιαφορώντας για τον κίνδυνο που караδοκούσε. Οι φιγούρες τους δεν ήταν όλες ευδιάκριτες αλλά οι κινήσεις τους απέπνεαν αποφασιστικότητα στη προσπάθεια τους να αναρριχηθούν στις κακοτράχαλες πλαγιές. Ο αρχικός τίτλος πληροφορούσε ότι επρόκειτο για μια σκηνή στο μέτωπο και η λεζάντα: «Εκεί όπου μάχονται...Καθώς ανέβαινα (μονολογεί ο στρατιώτης).....προς Σαραντάπορον... μια σκέψις τριγυρίζει διαρκώς στο νου τους ...Να μη περάσουν οι.....», επικεντρώθηκε στη γενναιότητα των στρατιωτών του Εθνικού Στρατού που πολεμούσαν με σκοπό να ξεκαθαρίσουν οριστικά τους λογαριασμούς με τους αντίπαλους στρατιώτες του Δημοκρατικού Στρατού.

Άλλες εικόνες επικεντρώθηκαν πιο συγκεκριμένα στην έννοια της πειθαρχίας που διακρινόταν σε φωτογραφίες όπου ο Κυβερνητικός Στρατός στεκόταν παρατεταγμένος σε απόλυτη τάξη ή παρέλαυνε μπροστά από συγκεντρωμένο πλήθος. Ακόμα η έννοια της πειθαρχίας τονίστηκε με μια μοναδική εικόνα, αντίστοιχης θεματολογίας, που εμφανίστηκε στη πρώτη σελίδα της *Βραδυλής*¹⁶ και έδειχνε δύο νεόνυμφους να ποζάρουν μετά τη τελετή του γάμου τους. Δίπλα στον ένστολο, τραυματισμένο στο δεξί μάτι γαμπρό και τη νύφη, στέκονταν δύο περιποιημένες, εμφανώς ευχαριστημένες γυναίκες. Η απουσία του πατέρα και από τις δύο οικογένειες υπονοούσε την απώλεια των ανδρών σε κάποια μάχη ή την διάσπαση της οικογένειας εξ' αιτίας του εμφυλίου. Η λεζάντα επικεντρώθηκε στη πολιτική και πατριωτική νομιμοφροσύνη της οικογένειας του γαμπρού: «Πλημμυρισμένοι από ευτυχία, οι νεόνυμφοι ποζάρουνέξω από την θαυματουργόν εκκλησίαν της Παναγίας. Αριστερά η μητέρα του ηρωικού ανθυπολοχαγού, κυρία Λύκα, η σύγχρονος «Μάννα του Στρατιώτου» και η σύζυγος του ταγματάρχου των ΛΟΚ κ. Παπαδάτου, η οποία αντήλλαξε τα νυφικά στέφανα». Ο τίτλος: «Γυιέ μου, ν' αγαπάς πολύ τη γυναίκα σου, αλλά... ύστερα από την πατρίδα!», εκφράζει την τάση της εποχής για επιβολή της έννοιας της πατρίδας πάνω από κάθε προσωπική ή οικογενειακή αξία ή αναγκαιότητα. Η φωτογραφία τόνιζε την υπακοή, την αφοσίωση και την πειθαρχία του στρατιώτη προς την πατρίδα, παράδειγμα προς μίμηση και για άλλους στρατιώτες που θα έπρεπε να κάνουν το ίδιο, δίνοντας προτεραιότητα στη

16.*Βραδυλή*, 22 Μαρτίου 1948.

στρατιωτική υπακοή σε σχέση με την προσωπική ζωή τους.¹⁷

Απεικονίσεις γεγονότων που έδειχναν την συμπαράσταση του Εθνικού Στρατού προς το κόσμο και ιδιαίτερα τη μέριμνά του, πρωτίστως, για την ευημερία και την υγεία των παιδιών, χρησιμοποιήθηκαν από την *Ακρόπολη*, το *Εμπρός* και τη *Βραδυνή*. Και παρά το γεγονός ότι στη παρουσίαση του Εθνικού Στρατού στον Τύπο κυριαρχούσε, όπως έχει αναφερθεί, μια αποστασιοποιημένη ομαδοποίηση, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις όταν κρινόταν απαραίτητο ο Τύπος χρησιμοποιούσε φωτογραφίες με κοντινή εστίαση πλησιάζοντας τα πρόσωπα και αποφεύγοντας εξωγενείς λεπτομέρειες με σκοπό για να περάσει ένα ξεκάθαρο εύληπτο και άμεσο μήνυμα. Παράδειγμα αυτού αποτελεί η φωτογραφία της *Ακρόπολης*¹⁸ που δημοσιεύτηκε μέσα στο 1948, η οποία έδειχνε ένα στρατιώτη του Εθνικού Στρατού να κρατά αγκαλιά ένα αγοράκι με αγγελικό πρόσωπο και να μοιράζεται μαζί του ένα μεγάλο κομμάτι άσπρο ψωμί. Το όπλο του στρατιώτη, η καλοφτιαγμένη κορμοστασιά του και η ατσαλάκωτη στολή, το χέρι του που θώπευε το παιδάκι δημιουργούσαν άμεσα συνειρμικά μηνύματα σχετικά με τη γενναιοδωρία του εθνικού σκοπού και την προστασία που μόνο οι ενταγμένοι σε αυτόν μπορούσαν να προσφέρουν. Η λεζάντα επικεντρώθηκε στην ευεργεσία του Εθνικού Στρατού που βρίσκεται παντού στις δύσκολες στιγμές και ως από μηχανής θεός σώζει τις ζωές αυτών που απειλούνται από τους Σλάβους: «Αυτό το ελληνόπουλο οι συμμορίται το είχαν αρπάξει από την αγκαλιά της μάνας του και το μετέφεραν μαζί με άλλα επάνω εις τις απρόσιτες κορυφές του Γράμμου δια να το παραδώσουν κατόπιν εις τους Σλαύους. Ο Στρατός μας ελευθέρωσε πολλά από τα αιχμάλωτα ελληνόπουλα και ο φαντάρος μας σαν αληθινός πατέρας δίνει τη χαρά της στοργής σ' αυτόν τον μικρό που είχε αρχίσει να ξεχνά τι θα πή αγάπη και φροντίδα». Η λεζάντα έκανε επίσης αναφορά στο παιδομάζωμα, που ήδη είχε ξεκινήσει την άνοιξη του 1948, ενώ ταυτόχρονα υπογράμμιζε τη σημασία της παρουσίας του Εθνικού Στρατού της μόνης εγγυήτριας δύναμης για την ασφάλεια και τη σωτηρία του έθνους. Τέτοιες εικόνες που έδειχναν ειδυλλιακές στιγμές «ευημερίας» που οφείλονταν στην παρουσία του Εθνικού Στρατού αποτελούσαν αποτελεσματικά εργαλεία

17. Στο συνοδευτικό άρθρο τονίζεται η στρατιωτική δράση του «άψογου» γαμπρού ο οποίος υπήρξε «Μαχητής κατά τον νικηφόρο πόλεμο στην Αλβανία. Τρομερός και ακούραστος αντάρτης στα βουνά της Ηπείρου με τον Ζέρβα.» στο ίδιο. Το όνομα του Ζέρβα υπογραμμίζεται έτσι ώστε να φανεί ότι αυτός εκπροσωπεί τη σωστή αντίσταση στον κατακτητή.

18. *Ακρόπολις*, 27 Αυγούστου 1948.

προπαγάνδας.¹⁹ Η Ακρόπολις επέλεξε να δείξει αυτό το θέμα για να κερδίσει ο στρατός την αποδοχή του κόσμου θίγοντας ευαίσθητα σημεία που ανταποκρίνονταν στις σκληρές εμπειρίες που ζούσαν οι Έλληνες σε μια εποχή πενίας που τα αγαθά ήταν εξαιρετικά λιγοστά. Η έκδοση χρησιμοποίησε ένα πολύ μικρό παιδάκι απροστάτευτο για να αγγίζει πιο βαθιά το συναίσθημα του κοινού και να ανταποκριθεί καλλίτερα στο σκοπό της αναβάθμισης της εικόνας του Εθνικού Στρατού.

Παραλλαγές στο ίδιο μοτίβο αποτέλεσαν δημοσιεύσεις άλλων εφημερίδων και ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν μια φωτογραφία που τύπωσε η *Βραδυνή*²⁰ ανάμεσα σε έξη ακόμα φωτογραφίες. Έδειχνε ένα στρατιώτη με κράνος που έδινε σε ένα κοριτσάκι γύρω στα οκτώ μια μεγάλη κονσέρβα ενώ με το άλλο του χέρι κρατούσε μια δεύτερη κονσέρβα, εντελώς επιδεικτικά μπροστά στο φακό, έτοιμος να την προσφέρει και αυτή. Το χαμογελαστό πρόσωπο και η δοτική στάση του συμβόλιζε τον καλό στρατιώτη που συντρέχει, συμπονάει και μεριμνά για τα θύματα του πολέμου. Η μαυροφορεμένη μάνα που στεκόταν δίπλα στη κόρη της συμπεριφερόταν ανάλογα και μαζί με το κοριτσάκι φαίνονταν πρόθυμες να παίξουν το ρόλο που τους είχε ανατεθεί. Διεκδικώντας τη προπαγανδιστική της δύναμη η λεζάντα έλεγε: «Με αληθινή στοργή στρατιώτου προσφέρει κονσέρβες εις το παιδάκι της Εδέσσης, που χαρούμενο και ευτυχισμένο τις δέχεται» υπονοώντας ότι η στοργή είναι ιδιότητα όλων των στρατιωτών του Εθνικού Στρατού.²¹ Εικόνες όπως αυτή ανάγουν τον στρατιώτη σε εθνικό σύμβολο γενναιοδωρίας, φροντίδας και μέριμνας για την αποκατάσταση του διαταραχθέντος κόσμου και πρωτίστως αυτόν της υπαίθρου, προσφορά σημαντική σε μια περίοδο έσχατης φτώχειας πείνας και ανασφάλειας. Ο Στρατός παρείχε οπτικές εγγυήσεις, μέσα από τις φωτογραφίες, για το ενδιαφέρον που έδειχνε το πατερναλιστικό καθεστώς προς

19. Περιγραφές με φωτογραφίες που πρόβαλλαν την ευεργεσία των επαναστατών στον Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο τυπώθηκαν από πολλές εκδόσεις στη Γαλλία(*Le Matin*, *L' Illustration*) και στη Βρετανία(*Daily Mail*). Βλέπε Caroline Brothers, *War and Photography: A Cultural History*, Routledge, London and New York 1997, σ. 60-61.

20. *Η Βραδυνή*, 21 Ιανουαρίου 1949.

21. Η ίδια φωτογραφία είχε δημοσιευτεί και στο περιοδικό *Σκαπανεύς*, Μακρονήσου, 1 Ιουλίου 1949, το οποίο εκδίδονταν από το Γ' Τάγμα Σκαπανέων.

SYNOPSIS OF THE IN THE

όλους τους πολίτες του.²² Φωτογραφίες που εικονογραφούσαν την ευεργεσία του Κυβερνητικού Στρατού δημοσίευσαν το *Έθνος*, και η *Βραδυνή* στις πρώτες σελίδες τους με αφορμή την είσοδό του Εθνικού Στρατού στις πόλεις έπειτα από τις μεγάλες αναμετρήσεις με το Δημοκρατικό Στρατό. Η ευεργεσία του Εθνικού Στρατού τονίστηκε από τον Τύπο κυρίως μέσα στο 1949 θέλοντας ίσως να ανατρέψει το αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί με την δραματική επιδείνωση του επιπέδου διαβίωσης της πλειοψηφίας του πληθυσμού συνέπεια της αναβολής του προγράμματος ανασυγκρότησης.²³

Το Φεβρουάριο του 1949, για παράδειγμα, η *Βραδυνή*²⁴ με αφορμή την άφιξη του Στρατού στο Καρπενήσι δημοσίευσε μια φωτογραφία που έδειχνε περίπου 20 ανθρώπους της υπαίθρου όλων των ηλικιών να στέκονται σε έναν χιονισμένο δρόμο. Κάποιοι από αυτούς κρατούσαν, στα χέρια τους, μεγάλες φρατζόλες ψωμί και σακούλες με τρόφιμα, ενώ στο φόντο διακρίνονταν τα σημάδια της πρόσφατης καταστροφής. Η λεζάντα έγραφε απλά: «Κάτοικοι του Καρπενησίου, κρατούντες τα τρόφιμα που διενεμήθησαν εις αυτούς υπό των κρατικών συνεργείων». Οι εικόνες αυτές επαναλαμβάνονταν διαρκώς στο Τύπο χρησιμοποιώντας πολλές φορές μικρά παιδιά που επιδεικτικά στρατιώτες τους μοίραζαν γάλα, ψωμί και τρόφιμα ενώπιον του κόσμου.²⁵ Το *Έθνος*²⁶ από την δική πλευρά, επέλεξε να δείξει πέντε παιδιά ηλικίας μέχρι 10 ετών, αγόρια και κορίτσια που έπιναν μέσα στο

22. Μια άλλη φωτογραφία που τυπώθηκε στη *Βραδυνή* στις 23 Ιανουαρίου 1948 με τον τίτλο: «Ύστερα από τη μάχη με τους κομιτατζήδες» τόνιζε τη συμβολική εμφάνιση του καλού στρατιώτη. Έδειχνε έναν στρατιώτη, όμορφο, καθαρό και περιποιημένο που έδινε το χέρι του σε ένα κοριτσάκι, με μαντήλι στο κεφάλι, ως μια ένδειξη προστασίας, σε έναν ασαφή χώρο με φόντο ανθισμένες αμυγδαλιές. Η λεζάντα: «Μια ειδυλλιακή σκηνή στην βασανισμένη επαρχία, όπου οι αμυγδαλιές έχουν ανθίσει και ο στρατός μας προστατεύει τα δυστυχισμένα θύματα των συμμοριτών του Μάρκο και του Δημητρώφ» δήλωνε με σαφήνεια ότι ο στρατός ήταν εκεί για να ανακουφίσει τα παιδιά που τόσο είχαν βασανιστεί από τους «συμμορίτες».

23. Βλ. Γιώργος Σταθάκης, *Η οικονομία κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο στο Ο εμφύλιος πόλεμος: Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949*, (Επιμ.) Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλίδας, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 64-65.

24. *Η Βραδυνή*, 15 Φεβρουαρίου 1949.

25. Πρώτοι διδάξαντες οι Άγγλοι: με απόφαση της αγγλικής κυβέρνησης και παρά τις αρχικές αντιρρήσεις της ηγεσίας του ο αγγλικός στρατός που μπαίνει στην Αθήνα στην απελευθέρωση αναλαμβάνει να οργανώσει συσσίτια. Βλ. Procopis Papastratis, *British Policy towards Greece during the second world war 1941-1944*, Cambridge University Press, London 1984, σ. 201.

26. *Έθνος*, 15 Φεβρουαρίου 1949.

χιονισμένο δρόμο του Καρπενησίου «το πρωινό τους γάλα που τους μοίρασαν ευθύς μετά την είσοδο του στρατού εις την απελευθερωθείσαν πόλιν».²⁷

Η ιδέα της ευεργεσίας ενισχύθηκε ακόμα πιο πολύ με φωτογραφίες που έδειχναν την εμπιστοσύνη που ενέπνεε ο Εθνικός Στρατός στον πληθυσμό της υπαίθρου. Ένα ακραίο παράδειγμα είναι αυτό που έδειξε η *Ακρόπολις*²⁸ σε μια φωτογραφία η οποία παρουσίαζε μια σκηνή που διαδραματιζόταν σε έναν υπαίθριο χώρο. Περικυκλωμένη από διάφορα γυναικόπαιδα υπό την παρουσία δύο στρατιωτών του Εθνικού Στρατού μια μάνα αγρότισσα γύρω στα 25 παραδίδει ένα βρέφος στα χέρια ενός άλλου στρατιώτη. Η σκηνή στήθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε κανένας δεν έμοιαζε αναστατωμένος ή συγκινημένος από αυτό το γεγονός το οποίο έδειχναν ότι όλοι το αντιμετώπιζαν με μεγάλη ψυχραιμία και αποδοχή. Η λεζάντα επιβεβαίωνε την αμέριστη εμπιστοσύνη του λαού της υπαίθρου απέναντι στον Εθνικό Στρατό και στη σιγουριά που της ενέπνεε: «Μια πολύ χαρακτηριστική σκηνή: Ανταρτόπληκτη μητέρα παραδίδει με ευχαρίστησι το παιδάκι της σ' ένα φαντάρο για να το σώση από το ανίερο παιδομάζωμα» Το συνοδευτικό άρθρο τόνιζε τη «ορθή» απόφαση της μάνας η οποία προκειμένου να σώσει το παιδί της από τη λαίλαπα των ανταρτών το παρέδωσε στα σίγουρα χέρια του στρατιώτη του ΕΣΕ. Επιπλέον σε μια προσπάθεια να ανασύρει τη μνήμη του παρελθόντος, ταυτισμένη με τραγικές στιγμές παραλλήλισε το ξεκλήρισμα των κατοίκων της υπαίθρου με τη Μικρασιατική καταστροφή και τα κύματα των προσφύγων που κατέκλυσαν

27. Μια ανάλογη φωτογραφία τύπωσε και η *Βραδυνή*, στις 17 Ιανουαρίου 1949, «Μέσα από την φλεγόμενη Νάουσας» που παρουσίαζε ένα αγόρι 12 ετών περίπου που περπατούσε, επιδεικτικά, κατά μήκος ενός δρόμου πίνοντας γάλα από μια τσίγκινη κούπα, ενώ καμιά 15αριά άλλα παιδιά τον παρατηρούσαν στο πέρασμά του, υπονοώντας ότι και αυτά θα έχουν μια ανάλογη φροντίδα από τον Στρατό. Ακόμα ο Τύπος της δεξιάς συνέχισε να δείχνει την ευεργεσία του εθνικού στρατού και μέσα από εικόνες που αποδείκνυαν το πώς μεταχειρίζονται τους συλληφθέντες «συμμορίτες». Βλ. *Μακεδονία*, 1 Σεπτεμβρίου 1949. Ακόμα βλέπε *Βραδυνή* 22 Μαρτίου 1948.

28. *Ακρόπολις*, 15 Απριλίου 1948.

[illegible]

9. **Формулировка**

ja labovotiz arē M. A. pāpāda
 ja sēdina. Tāpēc mēs esam
 Apokāps. Mēs esam daļēji...
 jūn, bet Elia vārdi, Egei mū-
 ū, apokāpsē mēs šeit mu-
 ū, jūnēti vai spējēti tātāt
 Tātāt mēs ar mēs kēpētā
 v jūnēti vai jūnēti. Elia rā
 tātāt. Tātāt Elia tātāt mūs
 s mūs tātāt mūs tātāt...
 tātāt. Tātāt tātāt tātāt
 tātāt. O kēpētā tātāt
 tātāt tātāt tātāt tātāt
 tātāt tātāt tātāt tātāt

1.1 Φεβρουαρίου

[illegible]

π 13. Περιγραφή

στενοχωρήθηκε λέει: "Ο Τον
v εἶπα καλά και κομψά, δεν
βόλ. Είπε και ἴσα φάρακα
θύε να φάω ἅτα χρόνια
5 του ζέπων ἀπο τους Νε-
τίς κα ποταμί, π. ἀφῆ-
ῆαυ και ὅπως το ἀπό,
on κίτρινον. Μόνη να τῆν
καταί.

14 February

ἡκαῖν τὸν ἄρσενος δύο καὶ
αὐτοὶ ἐνέμουντο. Δὲν γὰρ
ἐ τοῦ ἡμεῖς, καὶ τὸν πόλεον
ἐν καὶ. Τὸν ἔβαλον ἐπὶ

ΠΙΟ ΣΤΡΩ ΤΣΕΧ

ἐν τῇ αὐτῇ βασιλείᾳ
καὶ καταστάσει τοῦ πατρὸς
ἡμῶν, φανέσθαι, ἑβρισε καὶ
αὐτὸς. Αὐτὸν οὖν τοῦτο.

ῥαγεὶν ἤ καὶ

ζήματα καὶ κατέβουτε γὰρ
τοῦ Εἰσαῖ καὶ φοβᾶται
τοῦ Τζαλὺν. Τότε στὸν Κα
σιὰν. Εἰσαῖ καὶ τὸ λαοῦ-

1504237

το παρὰ γὰρ αὐτῶν τοῦ τε-
 λους.

1000

σοι με τα Γεννησας. Ἄλλα
ἐὰν γινῇ ἀναστροφῆς. Τότε
Ἀπολύει καὶ ταῖς αὐτῶν κοίτας
ἐλκεν ἀνεσπέρως. Μετὰ τοῦ

100-157000

6000000000

ΕΠΙΣΧΕΔΙΟ

πισ. Μὲς τὰ κοπιώτατα βυ-
λουν. Ἡ μὲν εἶναι ὁλο με-
τάνο. Χὰς τῆς ἔδωσα ἔνα
νυ ἔλα καὶ τὸ ἔκατε οὐκ.

Παρατήρηση: Δεν

Φεβρουάριον
 4 ΜΗΝ ΤΗ ΜΥΣΤΗ ΕΣΤΙ. ΠΡΟΣ
 ΤΟΝ ΤΗ

21 October 1966

ZC808707 & 1 93606574+03

[illegible]

BANKRUPTCY COURT, S.D.

“AKPOHAIΣ” EIZ
ΦΘΙΟΤΙΑΦΟΚΙΑΝ

ΤΟ ΟΜΑΔΙΚΟ ΕΚΚΛΗΡΙΣΜΑ
ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

ΤΟ ΚΥΜΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗ ΛΑΜΙΑ,
ΝΟΥ ΘΥΜΙΖΕΙ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Τοῦ ἀπεσταλμένου μοῦ
κ. ΘΕΜ. ΤΣΑΚΙΡΙΔΗ

ΑΛΜΙΛΑ ΑΓΡΑΜΙΛΟΣ. — Οσοι
ἐθελοῦνται τὴν Μικρασιατικὴν
καταστρέφει καὶ τὰ κύματα
τῶν προσφύγων πρὸ κατὰ τὸν
ὄραν τὸτε τὸ ἄλμα τοῦ Περ-
σιῶος καὶ τίς ἄλλος ἐλθνήκεται
ἀγρίαι, αὐτοὶ μονάχα ἵπποι νὰ
οὐλαῖσθον τὸ προσφυγικὸν κύ-
μα ποῦ δημιουργήθηκε. ἔλα-
μπο αἰεταὶ αὐτὴν τὴ φορὰ δι-
στυγῶς καθαρὰ ἐξωστρεφί-
ται. Αὐτοὶ ποῦ βλέπει κατεῖς σημε-
ρα σὲ τὴν ἀνταρτικὴν ἀπο-
λάσ θ' ἴδωσιν τὴν Εὐρώπην διὰ
τὴν Ἀλεξανδρουπόλιν, ὅς τὰ
Γιαννενα καὶ αὐτὸ τὴ Θεσσα-
λονίκην ὅς τὸ Τάταρον. Δὲν
εἶναι εὐκόλῳ νὰ πρὸς κανεῖς
ἀκριβὴ εἰκόνα τῆς ἐστρεπτικῆς
κοινωνικῆς ἀναστατάσεως ποῦ
δημιουργήθηκε ἐσθ' κ' ἐπὶ
χρόνῳ ἐξ αἰτίας τοῦ συμπο-
ρίτου. Τὸ φυσικὸν αὐτοῦ ἐ-
κτενέσθαι τῶν κατοικῶν τῆς οὐ-
ραίου, ὅς μέλη ἴσως στήν τ
παύσῃ, ὅς μέλη ἴσως στήν τ
στορία μοναχικὸ φαντασμεν
τῆς κοινωνικῆς καταπίσεως ποῦ
ἐξηκώσας ὁ ἀέρας τοῦ ἡσυχίου
μέσῃ στον τόπον μας καὶ πρὸ

και να είναι προσωπικά μεταξύ
 λο και το Ελληνικό Έθνος
 για να υποβιηθούν μετρίως σε
 τόσο μεγάλες θεσμικές μετα-
 σέψεις σχετικά με το κράτος, όπως
 η Μικρασιατική καταστροφή
 και η σημερινή αναταραχή.
 Έχω γράψει ήδη σε άλλο ση-
 μείωμα ότι ο πληθυσμός της
 Αιτίας κοιμώθηκε μέσα
 σε ξεμηνες και ότι τα σπυριά
 άρχον γεννιέται από προσφυγές
 σε σημείο που να μην υπάρχει
 χώρος για να πάρουν άλλους.
 Οι προσφυγές αυτές που σε-
 γάζονται σε σπυριά ή συκώ-
 ρα με τους άλλους, που στεγα-
 ζονται σε σκηνεία, σε κατα-
 λισμούς και σε παρκαρές, ελ-

ΜΙΑ ΠΡΩΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: "Αναπομπή στην
 ιστορία παροδίδει με ευχαρίστηση το παθιαί της σ' ένα
 κενό με το ποσόν από το δαίδο παλούαζαυα.

[illegible]

νέτα ἀνευθερίας τῶν κοινῶν-
 στικῶν κερῶν ἐγγε καταστροφ-
 ης τὴν παλαιὰν ἰδίαν. Χαλκὶς δὲ
 προσέειπεν τίνων τὰ κακὰ ποιεῖ
 Πιστεῖα δὲ ἡ προσωνυμία σου
 περιττοῦς δὲ εἶναι μοιροῦντι.
 Καθήμενος περισσεύει δὲ
 ὄρεα καὶ γυναικας τῆς γειτονί-
 ας, πολυερεῖς δὲ ἀνομοῖ-
 τῶνται.

[illegible]

ΑΠΡΙΣΜΑ
ΥΠΑΙΘΡΟΥ
ΦΥΛΩΝ ΣΤΗ ΛΑΜΙΑ,
ΠΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΩΣΗ
ΩΤΕΟΤΟΔΜΕΝΟΥ ΜΕΣ
ΘΕΜ. ΤΣΑΚΙΡΙΔΗ
και πολύ λίγα. Είχα, όμως, οτις οι συνήθειες κάτω από τις οποίες λήγνε οι πρόσφυγες στους καταυλισμούς και οι διαπομπήματα. Μέσα στη λαμία έκτος από τα δυο Αιματοτικά Σχολεία του στεγάζουν πρόσφυγες κυρίως από τη Θεσσαλία και την Ευρυτανία έχουν δημιουργήσει και τρεις δαδάρητοι συγκοινωνίες. Ένας από Σαράντα, άλλος από Σαράντα Πανακράτιο και από Παλάτι Λυμναστικής, του είναι γνωστός ως συγκοινωνίας της Ευελιτισίας. Αυτός είναι και ο πιο μεγάλος και διαθέτει περί τους 4000 πρόσφυγες. Ας τον επισκεφθούμε.

πλοκόνου. Of παλαίτες απείχε
σάμεν δάς μέ προσέτατο
καί φωνάζεινς σμή σευα καί
σε ανάλογη δειότασι ή διά
αυτο την ελπίη κάπου την εν-
ταυται δι έδω έινυ κανονα
σοβαρι προσταθετα για να δη-
μιουργηθωι αρκετα συνθηκες
ετα ανθρωπινα αυτε περη πολ
καταφυγων εδω το κρατος
ημιτε κανεις εν ελε αμο
κηνη δακειν περα εταμο
σκη ημιματα της στεγαςας
δαυ εν δεκα και πλεον γρο-
για μετα την μικροαση καί
τασρονη αυτη τα δουλεια ε-
καυε. Αυτοταυτα δυακ αρ-
δεχτηκε εν η περα του ελε-
την δέν δωδνησε σε τιμωτα
και δεν έρει κανεις η να
παιροκαλην στην περηναν
αυτη. Τα κρηματα πολ έδωεν
τηκαν για να κατασκευασθωι
η του ανθρωπου του υιοτε
δωθηκαν να σπουαυρουι μεσα
ε αυτες. Γιατι δεν ποθετα
πρι πασσηνυατων οαυ εκει
να πολ εινον ετιωτη στην Κι-
λινια καί στα Σοφεια καί
πολ ησαν καταδωμεν οιμη
εταυ και ελινυ αλλα μεν
τεσπαριαν εταυων καταδω-
λων για ποθεινο Νοσκευε

το λιμάνι του Πειραιά.²⁹

Οι στρατιωτικές αρετές του κουράγιου, της αυταπάρνησης, της πειθαρχίας, της αφοσίωσης τονίστηκαν ιδιαίτερα και η καμπάνια για να αναπαρασταθεί ο Κυβερνητικός Στρατός ως μονίμως νικητής, δοξασμένος και ηρωικός ήταν εντατική από όλες τις εκδόσεις της δεξιάς. Στη *Βραδυνή*, στο *Εμπρός*, στην *Ακρόπολη*, στη *Μακεδονία*, στο *Έθνος* οι στρατιώτες του Εθνικού Στρατού φωτογραφήθηκαν με μεγάλη συχνότητα μέσα από πολλαπλές παραλλαγές και επαναλήψεις, σε νικηφόρες πορείες, να περνούν από χωριά, να διασχίζουν πυκνά δάση³⁰, να προβάλλουν την ευρωστία και την καλή υγεία τους³¹, να πιάνουν αιχμαλώτους και να διασύρουν τους συλληφθέντες εχθρούς³², να υψώνουν την ελληνική σημαία σε υψώματα,³³ να φρουρούν τη πατρίδα, και τα σύνορα, πάνω σε βράχους,³⁴ να ποζάρουν δίπλα σε τανκ και να χειρίζονται βαριά πυροβόλα όπλα και θωρακισμένα³⁵, ή να επιβάλλουν την τάξη,³⁶ να επιδεικνύουν με όλους τους τρόπους τη δύναμή τους «έτοιμοι δια το ιερόν καθήκον εάν επιστή η μεγάλη στιγμή»³⁷ θέλοντας πιθανότατα να διαψεύσουν τις φήμες για το χαμηλό ηθικό κατά την περίοδο του εμφυλίου.

29. Η ίδια φωτογραφία χρησιμοποιήθηκε από το *Εμπρός* ένα μήνα μετά. Και στις δύο εφημερίδες από τη σκηνή δεν προκύπτει τι θα κάνει ο φαντάρος. Άλλο ένα δείγμα του εμπαιγμού της κοινής γνώμης, ο οποίος αποδεικνύεται από τη λεζάντα του *Εμπρός* που έλεγε: «Στρατιώτης μας επιστρέφει το μικρό παιδάκι το οποίο διέσωσαν από τα χέρια των συμμοριτών κατά μίαν αιφνιδιαστικήν επίθεση του εθνικού στρατού μας, στην μητέρα του που το παραλαμβάνει χαρούμενη». Και στις δύο περιπτώσεις ήταν μια κραυγαλέα στημένη σκηνή που απευθυνόταν στο ίδιο κοινό αδιαφορώντας για την αντίδραση του, με συνένοχους τους χωρικούς και τους στρατιώτες, ενισχύοντας την έννοια της ευεργεσίας του Εθνικού Στρατού. *Εμπρός*, 15 Μαΐου 1948, Επίσης ανάλογη σκηνή βλ. *Ανεξαρτησία*, 21 Φεβρουαρίου 1949.

30. *Εμπρός*, 18 Ιουλίου 1948, *Ακρόπολις*, 11 Ιανουαρίου 1949, *Βραδυνή*, 8 Ιανουαρίου 1949.

31. *Βραδυνή*, 12 Ιανουαρίου 1949.

32. *Βραδυνή*, 1 Ιανουαρίου 1948.

33. *Εμπρός*, 27 Αυγούστου 1948.

34. *Εμπρός*, 13 Ιουνίου 1948, και 30 Ιανουαρίου 1949, *Μακεδονία*, 23 Αυγούστου 1948, *Βραδυνή* 15 Ιανουαρίου 1949.

35. *Ανεξαρτησία*, 24 Ιανουαρίου 1949.

36. *Μακεδονία*, 11 Ιουνίου 1947.

37. *Μακεδονία*, 25 Νοεμβρίου 1947.

Οι παραπάνω παρουσιάσεις αποτέλεσαν ουσιαστικά έναν μονομερή και συνεχόμενο προπαγανδιστικό βομβαρδισμό αφού δεν υπήρχε αντίστοιχη συχνότητα δημοσιεύσεων από την πλευρά του Αριστερού Τύπου για να τις συναγωνιστεί, προβάλλοντας αντίστοιχα τα κατορθώματα του Δημοκρατικού Στρατού. Πράγματι εκείνη τη περίοδο ο Κυβερνητικός Τύπος είχε τον κύριο λόγο στη φωτογραφική προπαγάνδα και μπορούσε περισσότερο να επηρεάζει τη κοινή γνώμη.³⁸

Τις μεγάλες και σημαντικές αναμετρήσεις του εμφυλίου εκμεταλλεύτηκε δεόντως ο Τύπος και με μια διαρκή, επίμονη προπαγανδιστική καμπάνια έκτισε την εικόνα του Εθνικού Στρατού ως του μοναδικού ελληνικού στρατού. Ο Κυβερνητικός Τύπος με κάθε ενέργεια του Εθνικού Στρατού – στεφανωμένη με επιτυχία – γιόρταζε το γεγονός στήνοντας ολοσέλιδα φωτογραφικά αφιερώματα για να επαινέσει και να δοξάσει τον ηρωισμό του. Η καμπάνια για να αναπαρασταθούν οι στρατιώτες μονίμως νικητές και δοξασμένοι ήταν ιδιαίτερα σκληρή, ωμή και αδυσώπητη. Οι φωτογραφίες ήταν επικεντρωμένες κυρίως στους ανθρώπους που διεσώθησαν από την λαίλαπα των «συμμοριτών», χάρις στον Εθνικό Στρατό, ενώ παράλληλα δεν έχαναν την ευκαιρία να επαινέσουν την προσπάθεια και την αντοχή των στρατιωτών που με όλες τους τις δυνάμεις αγωνίζονταν για να επιβάλλουν την τάξη και την ομόνοια στο κράτος.

Η *Ακρόπολις*³⁹ τύπωσε πέντε μεγάλες φωτογραφίες στο πρωτοσέλιδο της με τον τίτλο: «Κατέρρευσε το μέτωπον των συμμοριτών επί του Σμόλικα» και επικεντρώθηκε κυρίως στις ηρωικές ενέργειες των στρατιωτών που προχωρούσαν «υπερνικώντας κάθε εμπόδιο». Δύο φωτογραφίες απεικόνιζαν την σύλληψη ενός αντάρτη από έναν στρατιώτη του Εθνικού Στρατού σε μια δασώδη περιοχή. Στη μία ο αντάρτης παραδιδόταν με τα χέρια ψηλά καθώς ανέβαινε ένα ανηφορικό πευκόφυτο μονοπάτι και στην άλλη ο στρατιώτης του Εθνικού Στρατού οδηγούσε τον συλληφθέντα αντάρτη με το όπλο του, στο τόπο συγκέντρωσης των αιχμαλώτων. Η σκηνή αυτή, όπως και όλες οι σχετικές

38. Υπήρχε και το ραδιόφωνο με τη δική προπαγάνδα που στόχευε κυρίως στους αναλφάβητους, που ήταν ιδιαίτερα αυξημένο το ποσοστό τους εκείνη την εποχή. Για περισσότερες πληροφορίες για το ραδιόφωνο μέχρι τα μέσα του 1947 περίπου βλέπε Frank Smothers, William Hardy Mc Neil, Elizabeth Darbishire Mc Neil, *Report On the Greeks*, The Twentieth Century Fund, New York 1948, σ. 132-133. Επίσης υπήρχε και ο ραδιοφωνικός σταθμός «Ελεύθερη Ελλάδα» ο οποίος ξεκίνησε τις μεταδόσεις του στις 16 Ιουλίου 1947.

39. *Ακρόπολις*, 3 Αυγούστου 1948.

Επάνω εις τας κορυφάς του Γράμμου τμήματα του Έθνικού Στρατού αιχμαλωτίζουν συμμορίτας, τους οποίους οδηγούν εις τας διοικήσεις των μονάδων (Φωτογραφία Αποβίσει εκ των προεχωρημένων γραμμών του Μετώπου υπό του άπειταλμένου φωτογραφικού μας «Θωμά» [Λινά]).

ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗ Η ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΔΙΕΠΙΣΤΩΘΗ Η ΠΑΡΟΧΗ

ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΕΙΤΟΝΑΣ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΥΜΜΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ

ΠΟΙΑ ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ

ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΙΣ ΓΡΑΜΜΟΝ

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΑΠΕΙΛΕΙ ΤΗΝ

ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ

ΑΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ Ο.Η.Ε.

Χθες έδόθη προς δημοσίευσιν η Έκθεσις της Βαλκανικής Έπιτροπής προς την Γενικήν Συνέλευσιν του ΟΗΕ.

Εις τήν Έκθεσιν της την οποίαν υπέγραψε την 30ήν Ιανουαρίου του 1948 εις Γενεύην, η Βαλκανική Έπιτροπή καταλήγει εις τήν συμπέρασιν, ότι α) Έλληνες συμμορίται έλαβαν δρόμους και συνδρομήν από την Αλβανίαν, την Βουλγαρίαν και την Γιουγκοσλαβίαν, υπό μορφήν πολιτευομένων και δια της παροχής του εδάφους των ως άνω χωρών εις τους συμμορίτας δια τους τακτικούς των έλιγμούς και την ανασυντάξιν των δυνάμεών των. Η Ειδική Έπιτροπή έχει την πεποίθησιν ότι η συνέχισις μιας ταιούτης υποστήριξεως αποτελεί απειλήν έναντίον της πολιτικής ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της Ελλάδος και κινδύνον δια την διεθνή ειρήνην και την ασφάλειαν εις τήν Βαλκανίαν.

Η Έπιτροπή προτείνει συν- πώς άνω, όσον διαρκεί η παρούσα άνωμαλος κατάσταση κατά μήκος των ορίων συνόρων της Ελλάδος, η έπιτήρησις των συνόρων αυτήν και η προστασία ελλη- νικής διπλωματίας των υφιστα- μένων διαφόρων και απειλήσιν πα- ρηκλήν εις τας ελληνοκρατούμε- νας εις τήν Ελλάδα. Έπίσης η Έπιτροπή συνιστά την σύγκλησιν

σιν προς τούτο ειδικής Έπιτροπής επί οικονομικωτέρων όσων.

Παρατίθενται τα πλήρη κείμε- νον των Κεφαλαίων ΙΥ και Υ της Έκθεσεως, τα οποία άφορούν τα συμπεράσματα, εις τα οποία κα- τέληξεν η Έπιτροπή και τας συστά- σεας, εις τας οποίας έγκρίθησαν σκο- πησιν η πρόβλ. Αι συστάσεις αυ-

→ Βλέπε Σελίδα 5

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΘΑ ΖΗΤΗΣΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙ- ΚΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ ΤΟΥ ΟΗΕ ΤΟΝ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΝ ΜΙΚΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΤΗΣ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ»

Κατά πληροφορίας εφ άνωδι- ας πηγής, η διπλωματική αξιολό- γησις της στρατιωτικής νίκης του Γράμμου ενόκειται εις την πώ- την γραμμήν του κυβερνητικού έν- διαφέροντος, εν όψει της συνόδου της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ, η οποία έχει έγγεσσει τήν Έλληνικόν ως δεύτερον θέμα της ήμερησίας αυτής διατάξεως.

ΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΒΑΛ- ΚΑΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Αι προτάσεις της συμπληρωμα- τικής έκθεσεως της Βαλκανικής Έπιτροπής προς την Γενικήν Συ- νέλευσιν, θέλουν άμέσως έπηρεα- σθαι εκ της νίκης του Γράμμου και των διαπιστώσεων της Υποπι-

τάσεως Ι εις τόν ύποδείκτον 2168, κατά την Κυριακήν 15ην τρέχον- τήν, συμφώνως προς τας όποιας συνεταγμέναι ομάδες συμμορι- τών διήλθον άνενοχλήτως την άλ- βανικήν μεθόριον, υπό την πίεσιν του προελαύνοντος Έθνικού Στρα- τού. Μολοντί είνε ένδεχόμενον να επακολουθήσουν έντός της προσ- χούς εβδομάδας και άλλοι παρό- μοιοι διαπιστώσεις, προδίδονται ότι δια λόγους γενικώτερας διε- θυούς σκοπιμότητας η Βαλκανική Έπιτροπή θα εισηγηθή την άποκα- τάστασιν σχέσεων καλής γειτονί- ας της Ελλάδος μετά των γειτό- νων της, παρό τας άποτιγούσας μέχρι σήμερον σχετικές προσπά-θειας.

Κατά τας ίδιαις πληροφορίες, η Έλληνική έκθεσις επί τού προ- κειμένου — η οποία και θα ανα- τυχθή ύπευθύνως κατά την εξέτα- σιν της προσφυγής — δύναται να συνοψισθαι ως έξης :

Η έρετικότης των, μετά την άπληθεύσασιν διαδοχικών Έλλη- νικών Κυβερνήσεων, έναντι των προκλητικών ενεργειών των όπι-

τικών κίνημα, εκ μέρους δύο διε- θυώς διαπεπιστευμένων Έπιτρο- πών Ερεύνης — δια του σχηματι- σμού πυρήνων εφ έλεγκτων, όρισα μένων παρά τού ΟΗΕ και έκπρο- σωπούμενων όλα τα κράτη — μέλη του, οι οποίοι ήθελον εγκαταστα- θαι επί Έλληνικού, Βουλγαρικού, Αλβανικού και Γιουγκοσλαβικού εδάφους κατά μήκος της μεθορί- ου, προς πρόληψιν πάσης μελλον- τικής παραβιάσεως. Ής πρώτου- των τού συστήματος τούτων τίθε- ται η σύστασις κριτικής έλλη- νοβουλγαρικής επιτροπής κατά τήν 1931.

Μία δεύτερα άποψις, αναπτύχθε- ισα εις τήν περιθώριον των έργασί- ων της Βαλκανικής Έπιτροπής, άπαρκεύεται εκ των προτέρων ά- πώ τούς έλληνικούς διπλωματι- κούς κύκλους. Κατά την άποψιν αυτήν θα ήτο δυνατόν τήν κρά- τη — μέλη του ΟΗΕ να αναλάβουν την υποχρέωσιν άπως — έλλείψει στρατιωτικού συλλογικού οργά- νου του Οργανισμού — συγκρο- τήσουν έθελοντικά τμήματα, δύνα- τικώς τήν ύπαιθρον και άποστρέψαν

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ 29 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ "ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ"

7 ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΕΜΑ ΚΑΙ ΝΙΚΑ

6 Στρατός, τή Ναυτικήν, η Αεροπορία, η Χωροφυλακή, η Αστυ- νομία και ο πατριωτικός κόσμος της Ελλάδος.

Ποῦς μὲς εἶδον τὴν νίκην; Ποῦς πύργωνον τοὺς θριάμ- φους; Ποῦς ἐπεσαν στεφανωμένοι ἀπὸ τὴν Δόξαν καὶ τοὺς σὺνεί- ζον γενναῖοι καὶ χήτητες τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν;

"Όλας οἱ μεγάλας μὲρσες θὰ παρελάσουν εἰς τὸ αὐθεντικόν ἐ- στέγημα τῆς Ἀκροπόλεως".

Η πρώτη Χωροφυλακή διεξάγει εἰς Πελοπόννησον φοβερόν ἀγώνα κατὰ τὸν κομμουνιστὴν ἐπὶ 2 1/2 ἔτη. Πεντακόσιοι χωροφύλακες ἔχουν φονεῖν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὴν εἰκόνα ὁ Α. Μ. ὁ Βασίλειος Παύλος, φωτογραφεῖται μετὰ τὸν συνταγματάρχην κ. Ἀγαπτόν καὶ τοὺς ἄλ- λους ἡγήτορας τῆς Χωροφυλακῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τρίπολιν.

7 ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΕΜΑ ΚΑΙ ΝΙΚΑ

Ἡ Ἑλλάς προηγουμένη τοῦ πολέμου, τοῦ Χρυσαντισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Οἱ συγγε- νεῖς τῶν Πέ- κρων μας πα- ρακαλοῦνται νὰ μὲς ἀπο- στείλουν τίς φωτογραφί- ες τῶν ἡρώων ποῦ ἐθυσίασθη- σαν εἰς τὸν βῶ- λον τῆς Πατρί-δος γράφοντες σελίδας δόξης καὶ μεγά-

"Όσοι διεκρί- θητε εἰς τοὺς μεγάλους ἀ- γῶνας τῆς πε- ριόδου 1940— 1948 ἀποστεί- λατέ μας τὴν φωτογραφί- α σας μετὰ ἀντί- γραφον τῆς ἡμερησίας Δι- σταγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν κηρύσσονται οἱ ἡ- γῆται αἱ τιμηθεῖ-

φωτογραφίες που δημοσιεύτηκαν,⁴⁰ πέραν του άμεσου προπαγανδιστικού αντίκτυπου που αναμφισβήτητα είχαν, πιθανότατα να γεννούσαν ερωτήματα για το κατά πόσον ήταν κατασκευασμένες. Ιδιαίτερα οι φωτογραφίες που δεν παρουσίαζαν ομάδες αιχμαλώτων ρακένδυτων και πειναλέων αλλά μεμονωμένους αντάρτες «σε καλή κατάσταση», είναι πιθανό να δημιουργήσαν αμφιβολίες αν ήταν φυσικές, εάν δηλαδή τραβήχτηκαν κατά τη στιγμή που το γεγονός συνέβαινε ή αν η ίδια η σκηνή επαναλήφθηκε ή στήθηκε χάριν των αναγκών του φωτογράφου και της εφημερίδας που εργαζόταν.⁴¹

Αυτού του τύπου οι εικόνες προτείνουν τη φωτογραφία ως μέσον που χαρακτηρίζεται από δύο ισχυρές και δυναμικές αντιθετικές ποιότητες: την φανερή ικανότητα της να συλλαμβάνει μια στιγμή του χρόνου από τη μια πλευρά και την τάση της να υπερβαίνει αυτή τη στιγμή από την άλλη. Με μια έννοια η υπέρβαση της στιγμής είναι αναπόφευκτη γιατί η φωτογραφία συχνά επιζεί πολύ μετά το θάνατο του αντικειμένου και του φωτογράφου. Αλλά αυτή η υπέρβαση επίσης απαντάται σε ένα πιο σημαντικό επίπεδο και εμπεριέχει μια διαρκή σύνδεση-συνομιλία με τις πολιτισμικές αφηγήσεις, την μνήμη και την ιστορία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση – όπως και σε πολλές άλλες παρακάτω – η ιστορία και η εικόνα επαναπροσδιορίζονται, καθώς, όσο η εικόνα παράγει ιστορικό νόημα τόσο η ιστορία δίνει νόημα στην εικόνα.⁴² Η εικόνα με την σύλληψη του αντάρτη ιδιαίτερα σε μια γεωγραφική περιοχή στην οποία ο ΔΣΕ είχε αναπτύξει σημαντική δραστηριότητα, υπονοούσε ότι το μέτωπο του ΔΣΕ είχε υποστεί σοβαρά ρήγματα και ότι οι αντάρτες έχαναν σταθερά έδαφος, συρρικνώνονταν, και εξοντώνονταν, ενώ ο ΕΣΕ ήταν αυτός που άρχισε να

40. Η *Ακρόπολις* είχε δημοσιεύσει ανάλογες φωτογραφίες με αντάρτες να συλλαμβάνονται «ζωντανά» μπροστά στη κάμερα. Βλ. *Ακρόπολις*, 19 Αυγούστου 1948, επίσης *Picture Post*, 22 Μαΐου 1948 και 11 Σεπτεμβρίου 1948. Το *Picture Post* αντίθετα από την *Ακρόπολη* έδειξε την παράδοση των ανταρτών στο στρατό κάτω από την επίδραση των αεροπορικών επιδρομών.

41. Βλέπε για παράδειγμα τη γνωστή φωτογραφία του Robert Capa «ο θάνατος του ρεπουμπλικάνου στρατιώτη» στον ισπανικό εμφύλιο. Ακόμα η φωτογραφία *Old Glory Goes Up on Mt. Suribachi*, Iwo Jima, του Joe Rosenthal όπου κάποιοι αμερικανοί στρατιώτες σηκώνουν τη σημαία στο νησί Iwo Jima, στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. (θεωρείται από τις πιο διάσημες αμερικανικές στημένες φωτογραφίες).

42. Βλέπε Michael Griffin, *The Great War Photographs: Constructing the Myths History and Photojournalism*, στο *Picturing the Past: Media, History, Photography*, Bonnie Brennen and Hanno Hardt (eds), University of Illinois Press, Urbana and Chicago 1999, σ. 122-152.

ελέγχει περιοχές που δεν του ανήκαν.⁴³ Οι προθέσεις του Εθνικού Στρατού εκφράστηκαν από τον διοικητή του Β' Σώματος Στρατού, αντιστράτηγο Καλογερόπουλο, που είχε αναλάβει την διεύθυνση των επιχειρήσεων ο οποίος εξέδωσε την ακόλουθη ανακοίνωση: «Από τον Γράμμον ξεκίνησαν οι ήρωες του Αλβανικού έπους. Από τον Γράμμον ξεκινάμε και μεις σήμερα δια να συντρίψωμεν τον Σλαβοκομμουνισμόν. Ο Γράμμος θα γίνει ο τάφος του Κομμουνισμού και στην ψηλότερη κορυφή ας στήσουμε την σημαίαν της πραγματικής Ελευθερίας. Η Ελλάδα ποτέ δεν πεθαίνει».⁴⁴

Μια φωτογραφία στην *Ακρόπολη* την ίδια ημερομηνία – 3 Αυγούστου του 1948 – προσπάθησε να υπενθυμίσει τις στρατιωτικές αρετές της αυτοθυσίας, του κουράγιου και της πίστης του στρατού στις αρχές του εθνικιστικού σκοπού. Έδειχνε έναν στρατιώτη, γύρω στα είκοσι καβάλα σε ένα άσπρο άλογο. Το μακρύ αμπέχονο ήταν ριγμένο στους ώμους του, το όπλο του πάνω στη σέλα του αλόγου, ενώ το άσπρο μαντήλι γύρω από το μέτωπο του υπονοούσε ένα τραύμα στο οποίο δεν έδινε καμία σημασία. Ήταν φωτογραφημένος προφίλ με το βλέμμα του να κοιτάζει αόριστα μπροστά, έχοντας αφήσει πίσω του το θόρυβο του πολέμου. Η λεζάντα: «Τραυματίας γυρίζει από την μάχην. Γεμάτος υπερηφάνεια για την θυσία του και περισσότερο από κάθε άλλη φορά βέβαιος για την τελική νίκη», υπονοούσε ότι παρόλες τις δυσκολίες το ηθικό του στρατού παρέμενε υψηλό και ακατάβλητο. Η όλη παρουσίαση ενισχύθηκε με μια άλλη φωτογραφία όπου καμιά δεκαριά στρατιώτες με σηκωμένα τα παντελόνια διέσχιζαν ένα ποτάμι με μεγάλες δρασκειλιές. Η όλη σκηνή υπαινισσόταν έντονη δράση και αδιαφορία απέναντι στο κίνδυνο και το φόβο που παραμόνευε. Στη πραγματικότητα απέπνεε μάλλον ένα κλίμα προσκοπικής εκδρομής και όχι επιδρομής, κάτι που θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως αποτυχημένη

43. Οι στόχοι του Εθνικού Στρατού, στην αρχή του καλοκαιριού του 1948, εντοπίζονταν σε δύο επίπεδα: Το πρώτο ήταν πολιτικό και αφορούσε τον έλεγχο του ορεινού εδάφους και των ανθρώπων που το κατοικούσαν. «Η εξάλειψή του ελέγχου του χώρου από την Αριστερά θα ακύρωνε την κρατική της υπόσταση, θα αφαιρούσε τη βάση των δικαιωμάτων της. Θα συρρίκνωνε την αριστερή παράταξη στην κατάσταση της ανταρσίας, της στάσης, του αθροίσματος συμμοριών που δεν στεριώνουν πουθενά, που καταδιώκονται...». Το δεύτερο ήταν η πρόκληση καταστροφικών απωλειών στο στρατό των ανταρτών, η εξόντωσή και η αποδιάρθρωσή του. Γιατί «όσο υπήρχε η δυνατότητα μετακίνησης των ανταρτών μέσα στο έδαφος των γειτονικών κρατών, η κατάκτηση εδάφους, αυτή καθ' εαυτή, δεν μπορούσε να οδηγήσει σε αποφασιστικό αποτέλεσμα» Στο Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ.13-15.

44. Ζαφειρόπουλος Δημήτριος, *Ο αντισυμμοριακός αγών*, 1945-1949, Αθήναι 1956, σ. 363-365.

ΑΝΘ: Ο βασιλεύς διά τῶν διοικητῶν παραγγέλλει τῇ κυριεῖς τίς τῶν θέσεων τῶν ἐπισκόπων
 ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ εἶναι ἡμεῖς Εἰς Τὸ ΜΕΣΟΝ Μεταπολιτισμικὴν ἀναστάσεως
 τῶν ἐπισκόπων. Σάββατο ἀπὸ τῶν ὁριζουμένων τῶν Μεταπολιτισμικῶν ΚΑΙΟ. Μία ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων
 βασιλεὺς παραγγέλλει τῶν θέσεων τῶν συνηγορούντων. Δεῖξαι τοῦ βασιλέως, ὁ ἄλλος
 βασιλεὺς. ὁ βασιλεὺς.

ΕΙΣ ΤΗΝ 3ΗΝ ΣΕΛΙΔΑ :

ΠΟΙΟΣ ΕΣΚΟΤΩΣΕ ΤΟΝ ΠΟΛΚ

Τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου τοῦ Ἀμερικανοῦ δημοσιογράφου ἐξακολου-
 1α παραμένει αὐτὸν.

Ἐνὰ ἀντικειμενικὸν ρεπορτάζ τῆς «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ» δίδει εἰς τὸν ἀναγ-
 στην ὅλα τὰ μέγιστα συγκεντρωνέντα στοιχεῖα τῆς ἀκοιτηνῆς αὐτῆς ὑπὸ
 ὥστε νὰ σχηματίσῃ μίαν γνῶμην εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκεται ἡ πρὸς
 θεατὰ διελευκάνουσα τῆς.

ΕΙΣ ΤΟ ΦΥΛΛΟΝ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ:

Θα δημοσιεύσει ολοθέλειος σάχαλν
 πος γάρηης τής περιούγιών τών επιειρεσών
 πτω. ο οποίος θα καθοδιστή τών σνα-
 γισανσών εις τή να παρακολουθή την
 εξέλιξη τών σνάγων.

Ο γάρηης τής ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ· θα
 είνν ο λατομωρέστας από τούς μέχρι
 τούδς δημοσιυβέντας.

Έπίσης εις τή ίδιον φύλλον, πία
 ηκή έπισκοπών τών επιειρεσών από
 τής φύσεως τού διεξαγομμένου αγών
 γραμμένη από τών σπασαλλόμενων
 εις Κοκάνη κ.

ΑΡΙΣΤ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΝ
 βάσει έπιστομών πληροφοριών.

ΑΡΙΣΤ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
Βασει ἐπισιμῶν πληροφοριῶν.

ΕΙΝΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΤΩΠΟΝ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΟΥ, ΤΑΣ
Σ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΕΙΛΕ ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΩΣ Ο ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΜΑΣ

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

προπαγάνδα του Τύπου με σκοπό τον καθησυχασμό των οικογενειών τους. Η λεζάντα: «Το πεζικόν προχωρεί.....υπερνικώντας κάθε φυσικό εμπόδιο» τόνιζε την αποφασιστικότητα και τον ηρωισμό του Εθνικού Στρατού και ταυτόχρονα επιβεβαίωνε την ικανότητα του να ανοίγει περάσματα μέσα από δύσβατα απροσπέλαστα μέρη προχωρώντας νικηφόρα, καταλαμβάνοντας όλο και μεγαλύτερες εκτάσεις που ανήκαν στον εχθρό.

Η δημοσίευση σκηνών στις οποίες τα στρατιωτικά τμήματα ήταν υπό πορεία βασίστηκε σε μια λογική που είχε, ευρύτητα, χρησιμοποιηθεί στη φωτογραφία πολεμικών συγκρούσεων,⁴⁵ γιατί πιστοποιούσαν ή την επιτυχή επέλαση των νικητών ή την ατυχή υποχώρηση των ηττημένων. Αυτές οι φωτογραφίες που απεικόνιζαν τους άθλους του ΕΣΕ και το βαρύ πυροβολικό «εν δράσει», «του οποίου τα εύστοχα πυρά του εξουδετερώνουν τα οχυρά των συμμοριτών», έχτισαν ένα σοβαρό προπαγανδιστικό ανάχωμα που ενίσχυε την εικόνα ενός στρατού κυρίαρχου που ήταν ικανός για μεγάλα επιτεύγματα. Πράγματι από τον Ιούνιο του 1948, που ξεκαθαρίστηκαν οι στόχοι του Εθνικού Στρατού, όσο αφορούσε τη περιοχή του Γράμμου, ο Τύπος δημοσίευσε φωτογραφίες σε ολοσέλιδα αφιερώματα που τόνιζαν την δύναμη και την ετοιμότητα του, την πρόνοια για τους τραυματίες των αναμετρήσεων, την αποδοχή του κόσμου στα χωριά και τις κωμοπόλεις, ή έδειχναν το βασιλιά Παύλο και τον στρατηγό James Van Fleet να παρακολουθούν «τα αποτελέσματα εκραγείσης εμπρηστικής βόμβας».⁴⁶

45. Παραδείγματα που έχουν δημοσιευθεί σε ξένα περιοδικά και εφημερίδες, Βλ. John Taylor, *War Photography: Realism in the British Press*, Routledge, London and New York 1998. Πολλές φωτογραφίες στρατιωτών σε πορεία με αναπτειρωμένο το ηθικό από τον πόλεμο του 1940 όπου οι έλληνες στρατιώτες βαδίζουν νικηφόρα, υπάρχουν στα αρχεία του Πολεμικού Μουσείου, Ιστορικού Μουσείου, Μουσείου Μπενάκη, ΕΛΙΑ και σε ιδιωτικές συλλογές του Νίκου Πολίτη, Μιχάλη Τσάγκαρη, στο αρχείο Μεγαλοκονόμου.

46. Βλέπε για παράδειγμα, *Η Βραδυνή*, 25 Ιουνίου 1948, *Ακρόπολις*, 27 Ιουνίου 1948, *Εμπρός*, 18 Ιουλίου 1948, *Η Καθημερινή*, 4 Ιουλίου 1948. *Ανεξαρτησία*, 26 Ιουλίου 1948, 2 Αυγούστου 1948. Η παρουσία του αρχηγού της Αμερικανικής Στρατιωτικής Αποστολής, στρατηγού James Van Fleet, σε εικόνες από τις επιχειρήσεις το καλοκαίρι του 1948 ήταν καθοριστική. Ο στρατηγός έκτισε γύρω από τις κυβερνητικές στρατιωτικές δυνάμεις ένα σύνθετο οικοδόμημα συνεργασίας και ελέγχου. Μέσα στο φθινόπωρο του 1948, ο αριθμός των Αμερικανών στρατιωτικών – αξιωματικών που πλαισίωνε τις μονάδες του στρατού έφθανε τους 450, ξεπερνώντας τόσο σε αριθμό όσο και σε σημασία, όλες τις υπόλοιπες αμερικανικές αποστολές – οικονομικού, πολιτικού ή «ανθρωπιστικού» χαρακτήρα – στη χώρα. Βλέπε Wittner Lawrence, *American Intervention in Greece, 1943-1949*, Columbia University Press, New York 1982, σ. 242.

Τέτοιας θεματολογίας φωτογραφίες επαναλήφθηκαν και από άλλες εφημερίδες, ιδιαίτερα το καλοκαίρι του 1948, και αποτέλεσαν ένα ισχυρό προπαγανδιστικό εργαλείο σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της εικόνας του Εθνικού Στρατού η οποία εκείνη την εποχή δεν ήταν ιδιαίτερα ανθηρή.⁴⁷ Πράγματι την άνοιξη του 1948, αμερικανικοί στρατιωτικοί χάρτες έδειχναν ότι η μισή Ελλάδα ήταν με το μέρος των ανταρτών και ότι περισσότερο από ένα τρίτο του πληθυσμού της υπαίθρου βρισκόταν πέρα από την επιρροή της κυβέρνησης.⁴⁸ Η εικόνα προέλασης του Εθνικού Στρατού τονίστηκε μέσα από 14 φωτογραφίες που τύπωσε η *Βραδυνή* τον Ιούνιο του 1948⁴⁹ στο πρωτοσέλιδό της. Με τον τίτλο «Από τον ιερό αγώνα του ελληνικού στρατού» οι εικόνες έδειχναν τη δυναμική παρουσία του στην περιοχή του Γράμμου με φαντάρους σε προκεχωρημένα φυλάκια να ελέγχουν τη κοιλάδα του Σαρανταπόρου, να στέκονται πάνω στο πρόσφατα καταληφθέν πυροβολείο σε μια κορυφή, να ελέγχουν τους δημόσιους δρόμους με τροχοφόρα, ή φωτογραφίες που έδειχναν την εδαφική διαμόρφωση της ορεινής περιοχής με την κατάληψη ορεινών όγκων από το στρατό. Ακόμα απεικόνιζαν χωριά που απελευθερώθηκαν και μεταγωγικά που μετέφεραν εφόδια και πυρομαχικά σε δύσβατες περιοχές. Η όλη παρουσίαση τόνιζε την νικηφόρα εξέλιξη των επιχειρήσεων του Εθνικού Στρατού και επιβεβαίωνε για την απελευθέρωση των χωριών και των κατοίκων τους από «την ερυθράν τυραννίαν».

Δύο ολοσέλιδες δημοσιεύσεις μέσα στο Φθινόπωρο του 1948 πραγματοποίησε το βρετανικό περιοδικό *Illustrated London News*. Η παρουσίαση συνέπεσε λίγο μετά την αποχώρηση των δυνάμεων του Δημοκρατικού Στρατού από τον Γράμμο στις 20 Αυγούστου του 1948 και στόχευε να δείξει την δύναμη του ΕΣΕ την πολεμική εμπειρία που είχε στη μάχη και τη κυριαρχία του στην περιοχή καλύπτοντας, ίσως, πιθανές αποτυχίες ή όχι αναμενόμενες επιτυχίες

47. Για την κατάσταση του Εθνικού Στρατού μέσα στο 1948 και τις αποτυχημένες επιχειρήσεις του Γράμμου, βλ. Θανάσης Σφήκας, *Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα .Ο Ιμπεριαλισμός της «Μη-επέμβασης»*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1996, 435-438.

48. Βλέπε Γιάννης Ιατρίδης, *Εμφύλιος Πόλεμος, 1945-1949, στο τόμο Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε Κρίση*. Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 336.

49. *Η Βραδυνή*, 28 Ιουνίου 1948.

IMPORTANT OBJECTIVE OF THE GREEK GOVERNMENT TROOPS TAKEN AFTER A RAPID ADVANCE IN THE STAVROS RANGE: THE VILLAGE OF AETOMELITSA, H.Q. OF THE REBEL MARKOS.

THE CAPTURE OF MARKOS' HEADQUARTERS: A NOTABLE GREEK GOVERNMENT VICTORY.

STANDING IN FRONT OF THE CHURCH, DESECRATED WITH REBEL INSCRIPTIONS: MEMBERS OF THE BATTALION WHICH LIBERATED AETOMELITSA, GROUPED ROUND THEIR COMMANDER

GET FOR MOUNT GRAMMOS, FROM WHICH THE REBELS WERE FINALLY DRIVEN AUGUST 20: TROOPS MAKING AN ASSAULT ON A WOOD DEFENDED BY INSURGENTS.

TYPICAL OF THE TERRAIN OVER WHICH THE GREEK ARMY'S "OPERATION CORONET" WAS CARRIED OUT: TROOPS ARE CUTTING REBEL WIRE IN THE MOUNT GRAMMOS REGION

GOVERNMENT TROOPS, THEIR HELMETS CAMOUFLAGED WITH OAK LEAVES, OPERATING BRENNER GUN AGAINST THE ENEMY DURING THE MOUNT GRAMMOS FIGHTING.

title of Mount Grammos, known as "Operation Coronet," was an important for the Greek Government forces, as the main objects of the attack were to the rebel Markos' base and his forces, and to deprive him of his "Government," or headquarters, in the village of Aetomelitsa, and these were achieved. Rebel forces also lost much valuable material and a great many supplies. It is reported that Markos mustered 15,000 troops in the Grammos area; of these 500 were killed or captured, and in addition the rebels suffered further losses, wounded and killed by aircraft and artillery fire, which probably brings

BANDITS WHO HAVE SURRENDERED AND ARE NOW GIVING ASSISTANCE TO GOVERNMENT TROOPS; THEY ARE SEEN POINTING OUT REBEL MOVEMENTS AND POSITIONS.

the number of losses up to a grand total of 7845. The remainder of the bandit forces escaped into Albania. Unfortunately, many of these will filter back, as it is not possible for Greek Government troops to seal the whole length of the frontier, but the campaign has been described as "the beginning of the end." In our issue of August 28 we gave a photograph illustrating the difficult terrain over which the battle of Mount Grammos was fought. On this page we are able to publish the latest photographs of the operation actually in progress. The Mount Grammos country is rough and wild and the peak is 9000 ft. high.

Don't know what this is about

W. H. H. H.

του.⁵⁰ Το Σεπτέμβριο του 1948⁵¹ δημοσιεύτηκαν έξη φωτογραφίες με τον τίτλο: «Η κατάληψη του αρχηγείου του Μάρκου: Μια αξιοσημείωτη ελληνική κυβερνητική νίκη». Τρεις φωτογραφίες παρουσίαζαν την αναμέτρηση του Εθνικού Στρατού με το δύσκολο έδαφος των ελληνικών βουνών και τις επιτυχείς επιχειρήσεις των στρατιωτών, με διάφορα ανδραγαθήματα: να κάνουν επιθέσεις, να κόβουν συρματοπλέγματα που είχαν τοποθετήσει οι αντάρτες, αλλού καμουφλαρισμένοι, αλλού σε ανοιχτά πεδία να χειρίζονται ένα Bren Gun κατά τη διάρκεια μιας μάχης, ή απεικόνιζαν σκηνές δράσης που τόνιζαν την τεχνική υποδομή και την τέλεια οργάνωση του Εθνικού Στρατού.⁵² Μια όμως από τις φωτογραφίες ξεχώριζε γιατί έθετε ένα άλλο θέμα συνυφασμένο με τις αντιλήψεις των βρετανών. Απλή στη σύνθεση της απεικόνιζε μια ομάδα από 13 στρατιώτες που στέκονταν όλοι κοιτώντας προς τη κάμερα στο δρόμο ενός χωριού με εμφανή τα σημάδια της μάχης που είχε προηγηθεί. Στα ερειπωμένα κτίσματα, πίσω τους, μόλις που διακρίνονταν κάποιες επιγραφές. Η λεζάντα υποστήριζε για τον Εθνικό Στρατό την ιδιότητα του απελευθερωτή και τόνιζε τον «βίαιο», αντεθνικό και ανίερο τρόπο που συμπεριφέρθηκαν οι αντάρτες στην εκκλησία(στα θεία).: «Στέκοντας μπροστά από την εκκλησία η οποία βεβηλώθηκε από τις επιγραφές των ανταρτών: άνδρες του τάγματος οι οποίοι απελευθέρωσαν την Αετομιλίτσα, σε ομάδα γύρω από τον διοικητή τους» Προφανώς για τους αναγνώστες του *Illustrated London News*, όποια και να ήταν η θρησκευτική τους πίστη, η θέα των επιγραφών από τους αντάρτες αποτελούσε βεβήλωση της ιερότητας της εκκλησίας. Η βρετανική έκδοση αποκάλυψε το δίπτυχο των ανησυχιών της για ιδιοκτησία και ηθική. Η υπογράμμιση της «βεβηλωμένης» εκκλησίας έπαιζε το ρόλο της υπενθύμισης της βίας του αντάρτικου αθεϊσμού. Σε μια άλλη φωτογραφία απεικονίζονταν στρατιώτες του Εθνικού Στρατού μαζί με αντάρτες καθώς οι τελευταίοι έμοιαζε να προσδιορίζουν κινήσεις και θέσεις των επαναστατών.

50. Τα ανώτερα στελέχη της βρετανικής πρεσβείας στην Αθήνα, ο σύμβουλος Πάτρικ Ντ' Άρσυ Ραίλυ, από το 1947, και ο πρεσβευτής Σερ Κλίφορντ Νόρτον, από τον Μάρτιο του 1946, επισημαίνουν ότι οι εντυπώσεις της κυβέρνησης όσον αφορά στη συντριβή του κινήματος των ανταρτών στη Βόρεια Ελλάδα, είναι αβάσιμα αισιόδοξη. Αναφέρεται στο Θανάσης Σφήκας, *Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Ο Ιμπεριαλισμός της «Μη-επέμβασης»*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1996, σ. 436.

51. *Illustrated London News*, 4 Σεπτεμβρίου 1948.

52. Άλλωστε για τη Μεγάλη Βρετανία, και τις ΗΠΑ οι οποίες είχαν «προικίσει» το στρατό με εφόδια ήταν αναμενόμενο η έκδοση να θέλει να δείξει στους αναγνώστες της ότι η «τεχνική επένδυση» είχε ανάλογα αποτελέσματα, και η όλη επιχείρηση ήταν αντάξια της υποστήριξής της.

Η Λεζάντα: «Ληστές που έχουν παραδοθεί και τώρα βοηθούν τα κυβερνητικά στρατεύματα» τόνισε την άμεση συνεργασία των ανταρτών οι οποίοι αφ' ότου συνελήφθησαν δεν είχαν κανένα δισταγμό να το κάνουν, υπονοώντας ότι οι άνδρες του ΔΣΕ δεν διαθέτουν το ηθικό ανάστημα των αντιπάλων τους.

Ένα μήνα αργότερα, και πέντε μήνες μετά την δημοσίευση της Βραδυνής, τον Οκτώβριο του 1948, πάλι το *Illustrated London News*⁵³ τύπωσε πέντε φωτογραφίες με τίτλο: «Ο Τόπος από τον θρίαμβο του ελληνικού στρατού. Μάχες στο βουνό Γράμμος». Το κοινό που είχαν αυτές οι φωτογραφίες ήταν η προσπάθεια προβολής και πιστοποίησης της κυριαρχίας και προέλασης του Εθνικού Στρατού σε περιοχές δύσβατες και απροσπέλαστες, εκεί που οι αντάρτες του Μάρκου υπερτερούσαν. Παράλληλα τόνιζαν την αδιάκοπη δράση του ΕΣΕ, χωρίς ουσιαστικά εμπόδια, μέχρι να ολοκληρωθούν οι επιχειρήσεις. Άλλωστε το συνοδευτικό άρθρο στο τεύχος του Σεπτεμβρίου ανέφερε ότι η επιχείρηση «Coronet»⁵⁴ έδωσε προβάδισμα στον Εθνικό Στρατό στο Γράμμο, και το κύριο μέλημα της επίθεσης ήταν να κτυπήσουν τη βάση και τις δυνάμεις του αντάρτη Μάρκου και να τον αποστερήσουν από τη «δεσπόζουσα θέση του» ή από το αρχηγείο του στην Αετομιλίτσα. Οι επιτυχίες της κατάληψης αυτών των στόχων περιγράφτηκαν «ως η αρχή του τέλους».⁵⁵ Μια φωτογραφία έδειχνε μια σκηνή «ξεκούρασης» από τη μάχη. Σε ένα ορεινό προκάλυμμα προφυλαγμένοι από την επίθεση του «εχθρού» κάθονταν δύο ανώτεροι αξιωματικοί του στρατού. Ο ένας με την πλάτη γυρισμένη σε ένα σωρό από πέτρες που είχε κατασκευαστεί για προστασία και για το

53. *Illustrated London News*, 23 Οκτωβρίου 1948.

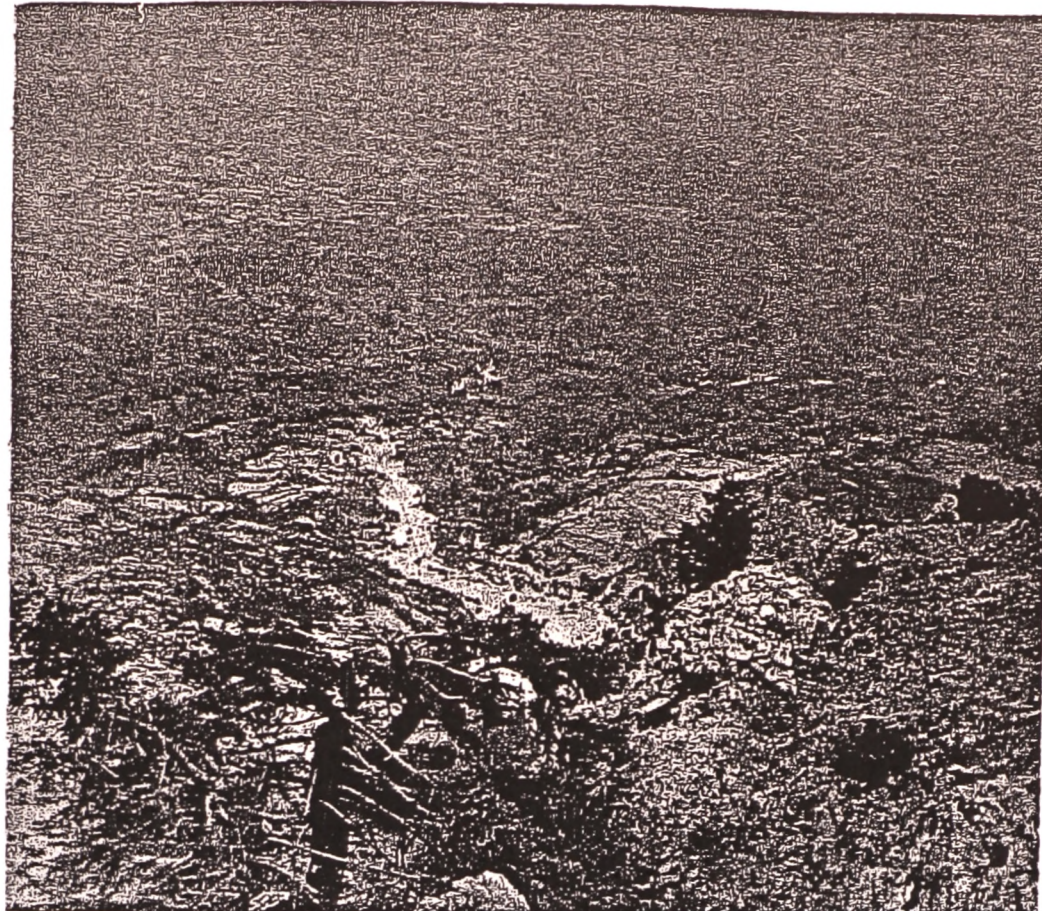
54. Στην επιχείρηση «Κορωνίς» στα ελληνικά, το στρατόπεδο της δεξιάς, όπως αναφέρει ο Γιώργος Μαργαρίτης παρόλη τη νίκη του, είχε ακόμα αρκετές μάχες να δώσει μέχρι την τελική εξόντωση του αντιπάλου του. Βλέπε Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ.89. Ο Δημήτριος Ζαφειρόπουλος υποστηρίζει ότι σε αυτή την επιχείρηση οι απώλειες των δύο στρατών ήταν σημαντικές. Για τον Εθνικό Στρατό το σύνολο των απωλειών υπολογίζεται σε 6. 740 άνδρες και για τον Δημοκρατικό στρατό σε 9.800 μαχητές. Ζαφειρόπουλος Δημήτριος, *Ο αντισυμμοριακός αγών, 1945-1949*, Αθήναι 1956, σ. 430. Ενώ ο Δημήτρης Κατσής αναφέρει ότι την νύχτα της 20-21 Αυγούστου 1948 ολόκληρη η δύναμη του ΔΣΕ στο Γράμμο, 8500 αντάρτες, πραγματοποίησαν έναν τακτικό ελιγμό προς το Βίτσι χωρίς απώλειες. Βλ. Δημήτρης Κατσής, *Το ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΔΣΕ 1946-1949*, τόμος II, Αθήνα 1992, σ. 235-409.

55. *Illustrated London News*, 23 Οκτωβρίου 1948.

CENE OF A GREEK ARMY TRIUMPH: FIGHTING IN THE MT. GRAMMOS AREA.

THE GREEK ARMY DURING THE TRIUMPHANTLY CONCLUDED MT. GRAMMOS OPERATION: A PORTAR DETACHMENT PHOTOGRAPHED DURING THE ASSAULT ON MT. MOURGANA.

A ROUGHLY-MADE PILL-BOX, TO THE RIGHT OF THE TREE WHICH HAS BEEN LOPPED TO IMPROVE THE FIELD OF FIRE: A REBEL STRONG-POINT HALF-WAY UP MT. MOURGANA.

EVIDENCE OF THE REBELS' SUPPLY SERVICES: SACKS OF FLOUR STAMPED "BUDAPEST," FOUND IN MARKOS'S CAPTURED H.Q. AT AETOMILITSA ON MT. GRAMMOS.

A GREEK BATTALION H.Q. DURING THE ATTACK ON MOURGANA (SEEN IN BACKGROUND): THE OBJECTIVE SECURED, ANOTHER BATTALION IS PASSING THROUGH TO CONTINUE THE ATTACK. THE BRIGADIER IS TELEPHONING, WHILE THE BATTALION COMMANDER SMOKE'S A CIGARETTE.

SOURCE OF VALUABLE INFORMATION: AN OLD MAN WHO ESCAPED BY NIGHT FROM MARKOS-HELD AREA BEING EXAMINED BY THE GREEK BRIGADE COMMANDER.

istling photographs reproduced here were taken, with one exception, by an Allied during the Mt. Grammos campaign recently triumphantly concluded by the my near the Albanian frontier. The extremely difficult and mountainous round and about Mt. Grammos had been occupied and fortified with anent emplacements by "General" Markos and manned with an estimated

10,000 men, who were later reinforced. After very hard fighting in very difficult conditions the Greek Government forces captured the district and Markos's mountain H.Q. at Aetomilitsa, accounting for some 7000 rebels either by death or capture. It is estimated that about 3000 escaped over the Albanian frontier. These particular photographs were taken during the advance of the battalions which attacked from Kastaniani along the frontier to Mt. Mourgana. During their advance it is stated that the rebels fired and mounted counter-attacks from the area of the Albanian village of Kokovic. The rebel strong-point which appears in the top-right photograph held up a company's advance during the whole of a night. Besides firing from it, the rebels also hurled down rocks. At the date of writing, operations were still continuing in the Mt. Vitsi area, well to the north-east, near Florina and the Yugoslav frontier. Snow comes early in these mountains, and it is not expected that active campaigning on the scale of these operations will continue much longer.

στήσιμο το πολυβολείου και λίγο πιο δίπλα ένας άλλος ακουμπισμένος πάνω σε ξερά κλαδιά. Ο ένας φορούσε την βέρα του και ένα χονδρό δακτυλίδι στο άλλο χέρι, ενώ τηλεφωνούσε με άνεση. Ένας τρίτος στρατιώτης, λίγο πιο πέρα, καλυπτόταν από το πέτρινο προστατευτικό φράγμα στο φόντο του κάδρου. Το όλο σκηνικό αποκάλυπτε μια εμπόλεμη κατάσταση. Η λεζάντα δήλωνε το πασιφανές: «..Ένα άλλο τάγμα περνάει για να συνεχίσει την επίθεση. Ο Ταξίαρχος τηλεφωνεί, καθόσον ο αρχηγός του τάγματος καπνίζει ένα τσιγάρο» και επιβεβαίωνε την παρουσία των αρχηγών, μεγάλων μονάδων, στη πρώτη γραμμή. Η μάχη στο Γράμμο, όπως πολλοί υπολόγιζαν, δεν έφερε το τέλος του εμφυλίου, αλλά αποτέλεσε το πέρασμα σε μια σκληρότερη φάση του. Η παρουσίαση των επιτυχιών του ΕΣΕ στο Γράμμο, μέσα από τον Τύπο, συνεχίστηκε μέχρι την τελική ήττα του ΔΣΕ, τον Αύγουστο του 1949, παρότι προηγήθηκαν μεγάλες αναμετρήσεις που έκριναν την έκβαση του πολέμου και τις οποίες θα εξετάσουμε παρακάτω.

Από τις τελευταίες χρονικά παρουσιάσεις για τις επιχειρήσεις στο Γράμμο που δημοσιεύτηκαν στον Κυβερνητικό Τύπο ήταν αυτές μέσα στο Απρίλιο του 1949. Και ήταν πάλι η *Βραδυνή*⁵⁶ που τόνισε τον ηρωισμό των στρατιωτών, τις επιτυχίες εφόδους και τον συνεχή αγώνα τους με οποιοδήποτε μέσο για την νικηφόρα έκβαση του πολέμου.⁵⁷

Το *Illustrated London News* λίγες μόνο μέρες μετά την κατάπαυση των εχθροπραξιών τον Σεπτέμβριο του 1949⁵⁸ δημοσίευσε ένα δισέλιδο φωτογραφικό αφιέρωμα με τίτλο: «Η μακρά εκστρατεία του ελληνικού στρατού εναντίον των ανταρτών που εμπνεύστηκαν από τους κομμουνιστές», για να δείξει την επιτυχία του Εθνικού Στρατού στις μάχες του Γράμμου και την επιβεβαίωση της νίκης, παρουσία του βασιλιά. Η όλη παρουσίαση τόνιζε την βοήθεια τόσο της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής όσο και της αμερικανικής που συνέβαλλαν στην οργάνωση και την εκπαίδευση του ελληνικού στρατού για την τελική νικηφόρα έκβαση η οποία

56. *Η Βραδυνή*, 7 Απριλίου 1949, και 12 Απριλίου 1949.

57. Ο Εθνικός Στρατός, πράγματι, τον Απρίλιο του 1949, είχε κατά πολύ βελτιώσει τις τακτικές του. Το πιο σημαντικό που αντέγραψε από τους αντιπάλους ήταν η αξιοποίηση της νύχτας. Όλες οι μετακινήσεις, οι επιθέσεις, οι αιφνιδιασμοί, γίνονταν τις νυχτερινές ώρες. Την ημέρα οι αντάρτες βάλλονταν από την αεροπορία και το πυροβολικό με αποτέλεσμα να μην μπορούν να ησυχάσουν και να οργανωθούν. Την νύχτα άρχιζε η μάχη και η εκτίμηση ήταν ότι ο εχθρός, μετά από δύο η τρία εικοσιτετράωρα, εξουθενωμένος θα υπέκυπτε. Βλέπε Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ.379.

58. *Illustrated London News*, 10 Σεπτεμβρίου 1949.

εδραιώθηκε και με τη βοήθεια εναέριων βομβαρδισμών. Η έκδοση έδειξε μεγάλο φωτογραφικό ενδιαφέρον για τις αεροπορικές επιθέσεις εναντίον των ανταρτών. Οι λεζάντες έγραφαν ότι πρόκειται για τα νέα αμερικανικά αεροπλάνα «Hell-divers» που χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στις περιοχές του Γράμμου και τα οποία σε συνδυασμό με τα Spitfires είχαν να επιδείξουν εξαιρετικά αποτελέσματα. Εδώ πρόκειται για μια ξεκάθαρη τάση του βρετανικού περιοδικού το οποίο μέσω της καταγραφής των εναέριων επιδρομών τόνιζε τα πλεονεκτήματα των αμερικανικών δυνάμεων, τον σύγχρονο και τεχνολογικά προηγμένο πολεμικό εξοπλισμό τους και ταυτόχρονα επεσήμαινε τη συμβολή τους στην έκβαση του πολέμου. Αντίθετα ο Ελληνικός Τύπος δεν παρουσίασε αυτές τις επιδρομές πιθανότατα για να μη δείξει αυτή τη συμμετοχή της αεροπορίας και επομένως η δόξα να ανήκει μόνο στο στρατό ή ακόμα γιατί απέφευγε να παρουσιάσει αυτή την αδυσώπητη μορφή σύγκρουσης. Το συνοδευτικό άρθρο επιβεβαίωσε ότι ενώ οι δυσκολίες της εκστρατείας ήταν μεγάλες, οι βομβαρδισμοί με τα Spitfires και τα «Hell-divers», από τις Ηνωμένες Πολιτείες, βοήθησαν να οδηγηθούν οι αντάρτες έξω από τις γερά χτισμένες – οργανωμένες θέσεις τους. Η έκδοση έδωσε έμφαση στη συνεχιζόμενη επιχειρησιακή ικανότητα των Spitfires παράλληλα με τα αμερικανικά Hell-divers ως υπενθύμιση – υπόδειξη προς καθεστώτα που αντιμετώπιζαν ανταρτοπόλεμο ή ενδεχόμενη εκδήλωσή του.⁵⁹ Συνειρμικά αυτό αποτελούσε μια απειλή για οποιονδήποτε θα σκεφτόταν να βρεθεί μελλοντικά στο αντίθετο στρατόπεδο και συγχρόνως λειτουργούσε ως υπόμνηση σε όσα καθεστώτα αντιμετώπιζαν ανταρτοπόλεμο για την κατασταλτική ισχύ που θα μπορούσαν να έχουν αν οι Αμερικανικές και Βρετανικές δυνάμεις ήταν σύμμαχοί τους.

59. Την ίδια περίοδο, μάλιστα, οι Βρετανοί, αναλαμβάνουν να καταστείλουν εμφύλιο πολεμική εξέγερση στη Βιρμανία.

Ο Εθνικός Στρατός και οι μεγάλες αναμετρήσεις

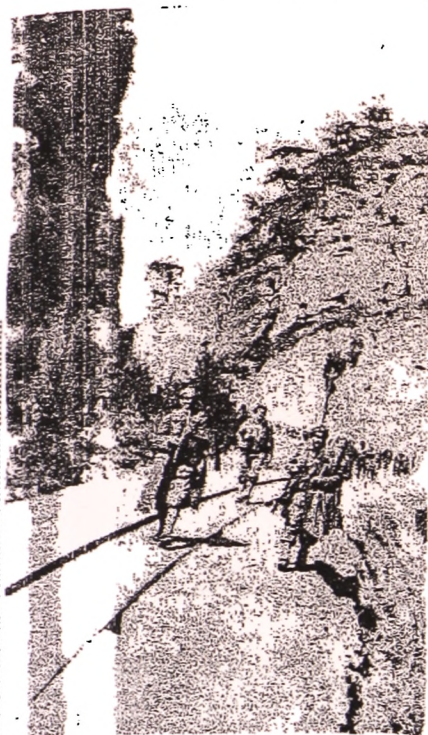
Ο Κυβερνητικός Τύπος προσπάθησε να δημιουργήσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναδυόταν η «θριαμβευτική» δράση του ΕΣΕ και χρησιμοποίησε μια πλούσια εικονογραφία – συχνά μέσα από ολοσέλιδα αφιερώματα – που παρουσίαζαν τα αποτελέσματα των αναμετρήσεων των δύο πλευρών, τις καταστροφές που υπέστησαν οι πόλεις και την καταλυτική παρουσία του ΕΣΕ ως σωτήρα και απελευθερωτή ο οποίος έδινε τέλος στα δεινά των κατοίκων που βρίσκονταν υπό τη συνεχή απειλή των ανταρτών.

Ένα γεγονός που φιλοξενήθηκε σε μεγάλη έκταση από το Κυβερνητικό Τύπο ήταν η επίθεση του ΔΣΕ στα Καλάβρυτα η οποία εισπράχθηκε ως μια επιπλέον νίκη του Εθνικού Στρατού. Η επίθεση ξεκίνησε στις 11 Απριλίου του 1948 και μετά από διήμερη μάχη ο Δημοκρατικός Στρατός κατέλαβε την πόλη.⁶⁰ Παρά τη νίκη του ΔΣΕ η *Βραδυνή*⁶¹ τύπωσε ένα ολοσέλιδο φωτογραφικό αφιέρωμα που είχε τίτλο: «Με τον εθνικόν στρατόν εις τα απελευθερωθέντα Καλάβρυτα», και έστησε μια «νικηφόρα» εκστρατεία παρουσιάζοντας το στρατό ως σωτήρα και απελευθερωτή της πόλης. Οι φωτογραφίες απεικόνιζαν τις καταστροφές που προκλήθηκαν από τους αντάρτες τα πυρπολημένα και λεηλατημένα κτίρια, τους κατοίκους που διασώθηκαν από την λαίλαπα των σφαιρών, τους νεκρούς αυτής της αναμέτρησης. Μια από αυτές έδειχνε μια γυναίκα με τρία παιδάκια – από τους διασωθέντες – να στέκονται μπροστά στο φακό. Τα παιδιά δεν έδειχναν ιδιαίτερα καταπονημένα παρόλες τις σκληρές δοκιμασίες που είχαν περάσει. Η αγέρωχη κορμοστασιά της μαυροντυμένης γυναίκας, το στεγνό πρόσωπό, τα σφιγμένα σαγόνια και τα χέρια της που δεν άγγιζαν τα παιδιά συνέθεταν μια αναπαράσταση της σκληρής πραγματικότητας που προέρχονταν από τα δεινά του πολέμου. Η λεζάντα: «Η Αντιόπη Χονδρονικόλα με τα τρία παιδιά της τον Γιαννάκη, τον Κώστα και Αγγελικήν. Οι Γερμανοί της είχαν σκοτώσει τον πρώτον της άνδρα οι Εαμοβούλγαροι της εσκότωσαν τον δεύτερον» τόνιζε την τραγικότητα αυτής της γυναικείας μορφής και έδινε τροφή για τη δημιουργία αρνητικών αισθημάτων έναντι των ανταρτών.

60. Η πτώση των Καλαβρύτων, μαζί με τη μάχη στη Χαλανδρίτσα, το καλοκαίρι του 1948, θεωρήθηκαν από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του ΔΣΕ στον Μοριά. Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ. 572.

61. *Η Βραδυνή*, 14 Απριλίου 1948

ΜΕ ΤΟΝ ΕΘΝ ΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ ΕΙΣ ΤΑ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΝΤΑ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

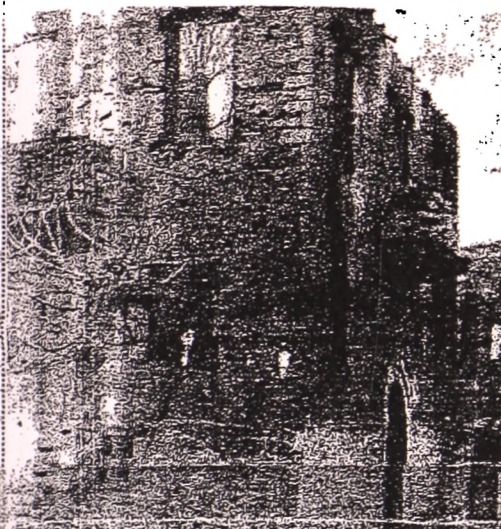
Ο έπαινος αποσπασμένος από τον Γ. Λυδίο, ο οποίος έγραψε τον πρώτο λόγο της Κεκοίνας και αφιέρωσε τον έπαινο της αυτής στην Κεκοίνα της αυτής, ο οποίος της αυτής έγραψε τον πρώτο λόγο της Κεκοίνας και αφιέρωσε τον έπαινο της αυτής στην Κεκοίνα της αυτής.

ματα τῷ στρατῷ μας πού ἐκθίσαν ἐκεῖ θύει τῇ με- σημβρίᾳ καί ἀπελευθερώνει τὴν μαρτυρικὴ πόλιν ἀπὸ τοὺς ἀποικιστικούς συν- ταγούς. Ὁ σπασταλέμος μας δίνει τὰ σύμφωνα τὰ εἰκοσι-	νοσήφ-ας περ-γράφας ἀπὸ τὰ δριμυτιὰ γέφυρας Εἶ-ας αὐτοὺς φιλετε- φικε-ας ἄροντων τ αὲς ἐξίης τ Περσίου τ Τοποροῦ ΕΒ-συνάτης καὶ παρὸς Κλαδοῦτος
--	--

στρατιώτες διαλαλούμετες
την σύμπραξη τους. Τάδε γάρ
από το Δ. κράτος υπήκουον
προς ανακούφιση των άρρων
των υπερασπιστών της πόλε-
ως 21. Η μάχη άρχισε αμέ-

[illegible]

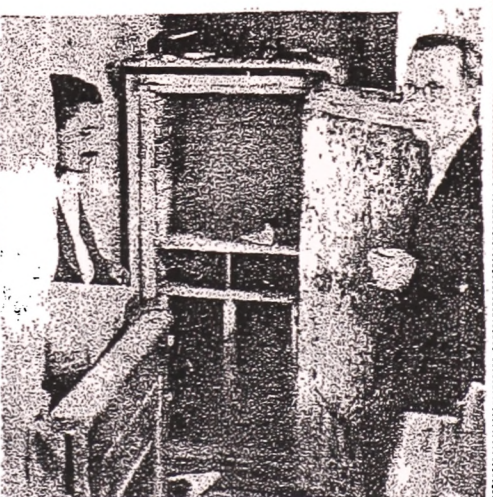
υνταγμα- τιστά μέχρι τῆς ἀπολαμ- νῆται τῆς ἀπ' αὐτῶν	Διεκρίθησαν, γὰρ ὁποῖαν κατέ- λαβον οἱ συμφορταῖται καὶ ἀπ' ὅπου ἐβάλλον συνέχουσιν αὐτοὺς τῶν ἀνυμνησμένων. Διεκρίθη- νται κινδύια εὐσεβῶν καὶ
--	--

Τὸ οἶκρον τῆς Ὑπαδιοικήσεως Χωροφυλακῆς, τὸ ὁποῖον ἀχρησιμοποιοῦτο καὶ ὡς φυλακὴ, πυρποληθέν. Ὁ ένας ἀπὸ τοὺς ἐξώστας τοῦ εἶχεν μὲ-
τατραπὸ εἰς προχείρον παυλόβαλινον.

Οι κάτοικοι της πόλεως συγκεντρώνονται εις την πλατείαν διὰ τὸ ὑποδεχθῆναι τὰ στρατιωτικὰ τμήματα. Γυναῖκες μαυροσυντημέναι ἀναζητοῦν τοὺς δίκαιους των. Οἱ πρώτοι ἀσπληστῆς τῶν τραγικῶν ὡρῶν ποῦ ἔπαισαν γίνονται μετὰ νύκτιος φωνή. ἄσπιδος ἢ λυγρῶς, ἡ δόνησι καὶ ἡ ὁρμή δὲν ἐπιταχύνουσιν στοὺς μαυροσυντημένους ἀπαιτήσεις μετὰ συγκεντρωθέντων.

*Ο σιδηροδρομικὸς σταθμὸς τῶν Καλοδρόμων. τὸν ὑποῖον ἐκφυγόλησαν
οἱ Ἑσπεδοῦλγαροι εἰς τὴν κανίαν τῶν καταστροφῆς τοῦ παντός, κα-
θὼς καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ὠρεθέντα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ορατῆτά βεγὼν τοῦ

Ενας από τους πολλούς ληστές, οι όποιαι ἐπλήρωσαν τὴν ζωὴν τῶν κακούργων. Κεῖται νεκρός μέσα εἰς ἕνα δοῦλο παρὰ τὴν ὑποδοίχλην Χωροουλακῆς

Ἀντίοχη Χανδρονίκου καὶ τὰ ἴδια παιδιά της, τὸν Γιαννί-
στα καὶ Ἀγγελάκη. Οἱ Γερμανοὶ τῆς εἶχαν σκοτώσει τὸν
ἄνδρα οἱ Ἐσπεροβούλγαροι τῆς ἐσκότωσαν τὴν μητέρα καὶ τὸν δι-

Ἡ Πρασινὴ Σηλιόπουλου μετὰ ἀναζητήσεις ἀσυνωρίζει τὸ
αἶσρος τῆς γυναικὸς κομικῶς περὶ τοῦ εἰς τὴν ἐτελέσει τὸ
παροῖον καθήκοντος Πρὸς ἄλλην τὴν αὐτὴν τῆς εἰς ὑπερῶσαν

Ματὸς τὴν πυρπόλησιν καὶ λεηλασίαν τῆς Ἑβνικῆς Τρα-
πέζης τὴν χρηματοκρίωσιν τὰ ὅποια διεύρηναν διὰ λη-
στοὺ ἀσφαίσαντες πεντακόσια ἑκατομμύρια δραχμὰς.

Οι συμφοραί: ἐκ τῆς ποι. τῆς στιγμῆς - ἧς εἰς-αὐτῶν τῶν εἰς τὴν πόλιν ἐπεσθῆσαν
ὡς ἀληθείας. Ὅτι ἡδύνατο τὰ πάλαι, δύναντο τὰ ἐκείνην, ἐκ τῆς πόλιν
τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς πόλιν, τῶν ἐκείνων ἐκ τῆς πόλιν ἐκ τῆς πόλιν

[illegible][illegible]

Πράγματι η διάσπαση της οικογενειακής δομής ήταν ένα από τα στοιχεία που χρησιμοποίησε ο Τύπος για να υπογραμμίσει τις τραγικές συνέπειες του πολέμου, για τον οποίο υπαίτιοι ήταν οι αντάρτες. Σε μια άλλη φωτογραφία της ολοσέλιδης παρουσίασης της *Βραδυνής*, το πυρπολημένο κτίριο του διοικητηρίου στο οποίο είχαν κλειστεί αρκετοί στρατιώτες του Κυβερνητικού Στρατού έφερε φανερά σημάδια από τη σοβαρή μάχη που προηγήθηκε. Στην κάτω αριστερά γωνία μια φωτογραφία απεικόνιζε ένα κατεστραμμένο σκηνικό με πεταμένα σίδερα, σακιά, ξύλα, λαμαρίνες, σαμάρια – ως επιβεβαίωση της πρόσφατης βίας. Η λεζάντα: «Οι συμμορίται από της πρώτης στιγμής της εισόδου τους εις την πόλιν επεδόθησαν εις λεηλασίας. Ότι ηδύναντο να μεταφέρουν το εφόρτωναν εις ζώα. Εις την φωτογραφίαν σάκκοι με διάφορα είδη, τους οποίους εγκατέλειψαν ευθύς ως αντελήφθησαν προσεγγίζοντα τα στρατιωτικά μας τμήματα» δήλωνε το πασιφανές. Πράγματι ο ΔΣΕ προσπάθησε να μεταφέρει με ζώα διάφορα υλικά, όπως ζάχαρη, αλεύρι, είδη πολύ χρήσιμα για τον επισιτισμό του. Η μεταφορά όμως των υλικών σε μεγάλη απόσταση αποδείχθηκε αδύνατη καθώς ούτε ο αριθμός των ανταρτών αλλά ούτε και τα μεταφορικά μέσα που διάθεταν ήταν επαρκή για να ανταποκριθούν σε αυτή την επιχείρηση.⁶² Η γλώσσα με την οποία παρουσιάστηκε και οι εικόνες με τις οποίες απεικονίστηκε το γεγονός της επίθεσης στα Καλάβρυτα, μετονομάστηκε σε σωτήρια επέμβαση του Κυβερνητικού Στρατού που διέσωσε ότι μπόρεσε από το «πρόγραμμα καταστροφής και ερημώσεως που εφαρμόζουν εις την Ελλάδα οι ληστοσυμμορίται, κατ' εντολή των Σλάβων».⁶³

Κατά τον ίδιο τρόπο σύσσωμος ο Κυβερνητικός Τύπος προωθούσε καθ' όλη

62. Για την επιχείρηση στα Καλάβρυτα και τις δυσκολίες διεύρυνσης των επιθέσεων του ΔΣΕ στις 12 και 13 Απριλίου, στο Μοριά, που θεωρήθηκε μια ακόμα χαμένη ευκαιρία, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει τον ΔΣΕ σε διαφορετικό αποτέλεσμα, βλ. Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου (Μπελάς), *Η νεκρή μεραρχία. Η ΙΙΙ Μεραρχία των Νεκρών του ΔΣ Πελοποννήσου*, Αλφειός, Αθήνα 1987, τόμος Α', σ. 589-624, επίσης Γιάννης Λέφας. *Ο Δημοκρατικός Στρατός Πελοποννήσου. Δημιουργία, ανάπτυξη, ήττα*, Αλφειός, Αθήνα 1998, τόμος Α' σ. 211-224.

63. Μια φωτογραφία που δημοσιεύτηκε στη *Βραδυνή*, στις 15 Απριλίου 1948, από τα Καλάβρυτα, έδειχνε τρεις άνδρες να ψάχνουν μπροστά σε ένα σωρό από καμένα ερείπια. Το κτίριο στο πίσω μέρος ήταν διάτρητο από δεκάδες σφαίρες, χωρίς πόρτες και παράθυρα. Η λεζάντα αναφέρει ότι πρόκειται για το κτίριο της Εθνικής τράπεζας που ο διευθυντής και ο υποδιευθυντής του υποκαταστήματος ψάχνουν στους σωρούς των πυρπολημένων, κατεστραμμένων αρχείων με την ελπίδα μήπως σώσουν κάτι, ενώ ένας τρίτος στρατιώτης βοηθούσε και αυτός. Η φωτογραφία τόνιζε τη διαφορά των δύο αντιπάλων δείχνοντας την καταστροφική μανία των ανταρτών, σε αντίθεση με τον Εθνικό Στρατό που μεριμνά για τη κρατική περιουσία.

τη διάρκεια του εμφυλίου αντίστοιχα προπαγανδιστικά μοντέλα για να χαρακτηρίσει ή να «μεταμορφώσει» και άλλες μάχες.

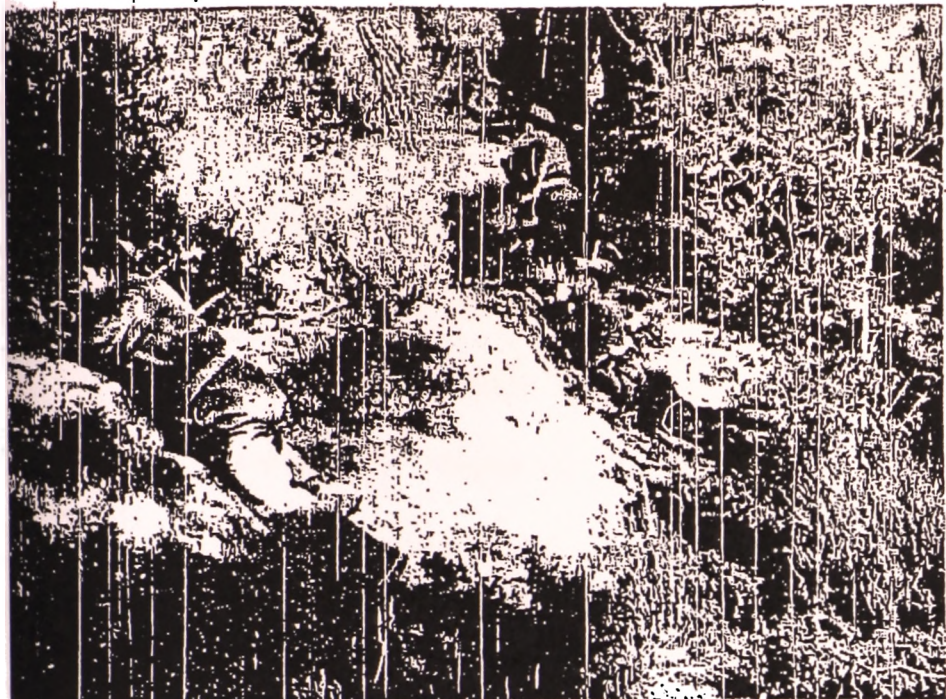
Ένα ολοσέλιδο αφιέρωμα που τύπωσε η *Ακρόπολις*⁶⁴ στην πρώτη σελίδα της στις αρχές του 1949 έλεγε ότι ήταν: «Αι πρώται φωτογραφίαι από τας επιχειρήσεις εις την Πελοπόννησον». ⁶⁵Τρεις φωτογραφίες έδειχναν μικρές ομάδες στρατιωτών του Εθνικού Στρατού να κινούνται σε χορταριασμένα μονοπάτια, να περπατούν ανάμεσα από πυκνά δάση και δύσβατα μέρη με τα όπλα στα χέρια, έτοιμοι να επιτεθούν στον εχθρό που μπορούσε να καιροφυλακτεί οπουδήποτε. Οι υπόλοιπες φωτογραφίες εστίασαν στους κατοίκους της υπαίθρου και κυρίως στα γυναικόπαιδα που σώθηκαν από τους αντάρτες με τη βοήθεια του Εθνικού Στρατού. Σε μία φωτογραφία εννιά αγρότισσες, όλων των ηλικιών, από τις διασωθείσες, στέκονταν στη μέση ενός επαρχιακού δρόμου. Η πιο ηλικιωμένη, σε πρώτο πλάνο, στραμμένη κατευθείαν προς το φακό κρατούσε τα χέρια της σε στάση προσευχής. Η λεζάντα χρησιμοποιώντας θρησκευτική ορολογία επιβεβαίωνε την αμέριστη αποδοχή που είχε ο στρατός και την υποδοχή που του επεφύλασσε ο κόσμος όπου και αν εμφανιζόταν: «Οι γυναίκες γεμάτες από χαρά υποδέχονται τους φαντάρους μας, «Λευτεριά, Παναγίτσα μου, Λευτεριά!» λένε και σταυροκοπούνται». Σε μία άλλη μια χωρική κρατούσε ένα μικρό αγοράκι στην αγκαλιά της, ενώ το κοριτσάκι που περπατούσε μπροστά, κοιτούσε με περιέργεια στο φακό. Η λεζάντα τόνιζε το σωτήριο ρόλο που έπαιξε ο Εθνικός Στρατός σε αυτές τις επιχειρήσεις απαλλάσσοντας την περιοχή από τον κομμουνιστικό ζυγό και ταυτόχρονα υπογράμμιζε την αγαλλίαση με την οποία υποδέχθηκαν οι κάτοικοι της υπαίθρου τους απελευθερωτές: «Στο Τσάρεσι που έζησε ολόκληρο σχεδόν χρόνο κάτω από τον κομμουνιστικόν τρόπον. Οι κάτοικοι δεν τολμούν να πιστέψουν εις την ευτυχία των. Η μάννα ευχαριστημένη, δίνει στα παιδιά της το άσπρο ψωμί – (ένα είδος πολυτελείας για τους χωρικούς) – που τους μοίρασε ο Στρατός». ⁶⁶ Σε μια άλλη ένας ηλικιωμένος χωριάτης συνομιλεί με έναν αξιωματικό του στρατού μπροστά από ένα τανκ. Η παραπάνω φωτογραφία συνοδευόταν

64. *Ακρόπολις*, 11 Ιανουαρίου 1949.

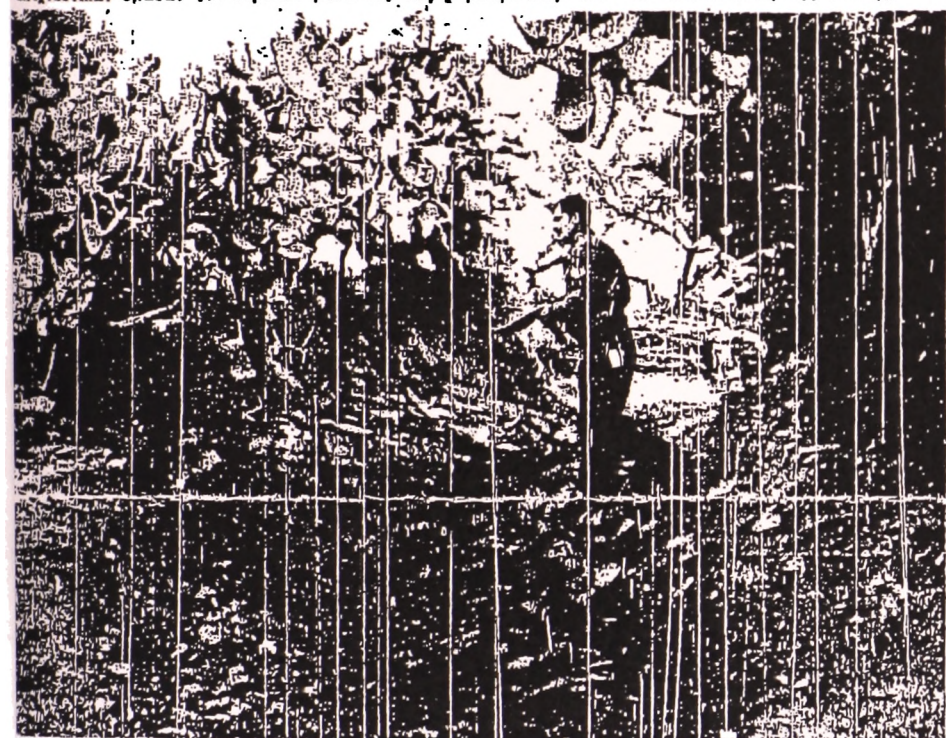
65. Πρόκειται για φωτογραφίες τραβηγμένες κατά την είσοδο του Εθνικού Στρατού στα χωριά Βασιλάκι, Λιβαδάκι (Τσάρεσι), Τρανή, Λάκκα, Δάφνη, και από την εξερεύνηση της δασώδους περιοχής μεταξύ Φολόης και Αλφειού. Βλ. *Ακρόπολις* 11 Ιανουαρίου 1949.

66. Ενώ το 1948 ο ΔΣΕ είχε μεγάλες επιτυχίες στη Πελοπόννησο το 1949 ξεκίνησε από το Α΄ Σώμα Στρατού, ένα πλαίσιο επιθετικών σχεδιασμών που συνίστατο στην πλήρη εκκαθάριση της Πελοποννήσου από τις δυνάμεις του ΔΣ και κατ' επέκταση στο τέλος του πολέμου. Στο ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου(1944-1949)*, Αθήνα 1998, τόμος 11, σ. 267.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΙ ΑΠΟ ΤΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ

ἀντιγενητικῶν ῥημάτων τοῦ στρατοῦ μέσα εἰς τὰς γαρεκρώσεις καὶ τὰ πυκνὰ βάση τῆς ψολόης.

Ἀντιμετωπική ὁμάδα: κινεῖται εἰς τὴν περιστῆν τῆς θολῆς πρὸς ἀνακάλυψιν συμμεριτῶν.

κη Λάκκα βασιλεύει ή πείνα και ή ατασθλίωσις. Τά παιδιά πάσχουν από
δερματικά νοσήματα, όφειλόμενα στην άβιταμίνωσι.

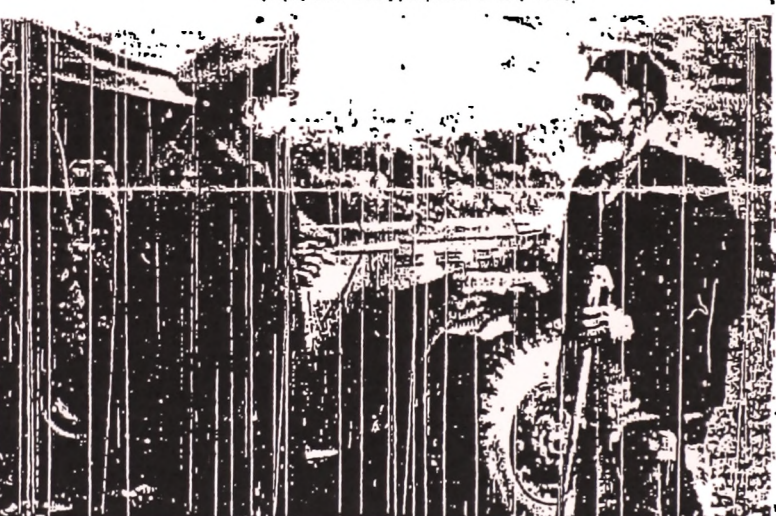
ς γεμάτες από γαρά υποδέχονται τους φαντάρους μας. «Λευτεριά, Πανα-
γίσσα μου, Λευτεριά!» λένε και

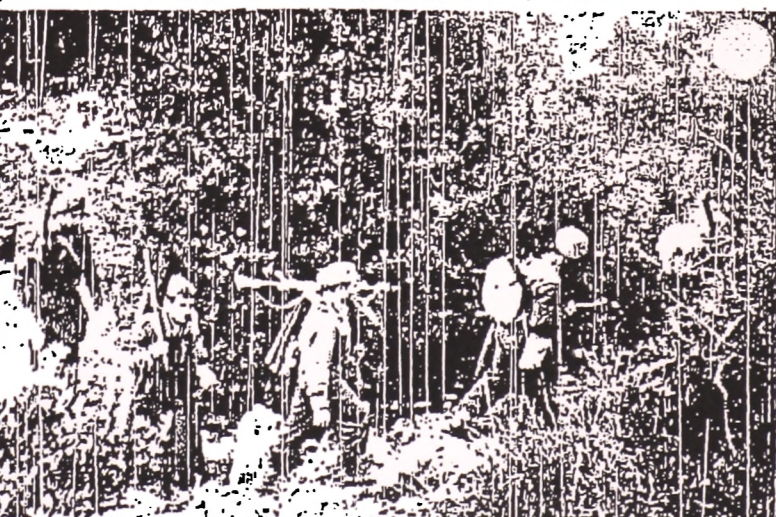
Αίτι: Οι γυναίκες των χωριών που απελευθερώθηκαν ξαναβρίσκουν την ημερίνη ζωής της ησιγίας και της τάξεως. Κάτω: Διού σφιδάκια με κατσαφονή τον τλήμα εις τήν πόρρω από των από τον κομμουνιστικό ζυγό.

“Αριστέρη: Τό γὰρ μεταξὺ Τάρεσης καὶ Τρανίης Λάκκας εἶνε φυσικὰ κλειστὸ καὶ ἀπεί-
σιτα ἔρημα. Ὡστόσο πρέπει νὰ ἐρουνε! Δεῖξτε! Στὸ Τάρεσι, ποὺ ἔχσθε ἀλόκληρο
σεβδὸν γρόνο καὶ τὰν κομμουνιστικὸν πτόμον. Ὁ κάτοικος δὲν τολμοὺν νὰ πιστέ-
ψουν εἰς τὴν εὐτυχίαν των. Ἡ μάνα τοῦ ἐρουμενηλῆ, δίνει στὰ παιδιὰ της τὰ ἄσπρα
ψωμὶ, ποὺ τοὺν μοῖρασε ὁ Στρατός.

Καθ' ὅδον πρὸς Τυάρεσι ἔλας τσάπάνος προβάλλει λαφίκα μέλα ἀπὸ τοῦ θάλαμου καὶ σταματᾷ τὴν φάλαγγα. Ἠρωστέγετε, συμβουλευέει. Τὴν νύκτα ἀκούσα νὰ πειθῶν πολλοὶ συμμοριεῖς πᾶσι ἀπὸ τῆς πλαγίας. Ὁ διοικητὴς τοῦ 523ου Τάγματος τὸν καλεῖ, συζητᾷ, δὲν ἔστιν συμμοριεῖς. Δικαίως ἦσαν.

Ἄντις Ἀθηναευσικῇ ὁμάδῃ κινεῖται ταχέως μέσθ' ἀπὸ τὴν λόγχην πρὸς τὴν Τροπὴν Λακεδαι. Κάτω: Οἱ κήρυκες πρὸς τὴν Τροπὴν ὑποδύονται τὸν ἀπελευθερωτὴν Ἑβνυσιὸν στρατὸν, ὅσπερ ἀπὸ ἐνὸς ἑαυτοῦ ζυγίου τῶν συμμοριτῶν.

από μια λεζάντα – χαρακτηριστικό δείγμα – η οποία επιχείρησε, υπέρ-δραματοποιώντας τα γεγονότα, να μεταμορφώσει μια απλή εικόνα, όπως αυτή, σκηνοθετημένη ή όχι δεν έχει εδώ μεγάλη σημασία, σε ένα ισχυρό προπαγανδιστικό όπλο. Σε αυτή τη περίπτωση η λεζάντα δεν άφηνε κανένα περιθώριο για άλλη ανάγνωση της, ει μη μόνο της πλήρους αναγνώρισης του Εθνικού Στρατού από τους χωρικούς, ως σωτήρα και απελευθερωτή με τον οποίο συν-μάχονται για τον ίδιο σκοπό: «Καθ' οδόν προς Τσάρεσι ένας τσοπάνος προβάλλει ξαφνικά μέσα από τους θάμνους και σταματά την φάλαγγα. «Προσέχετε, συμβουλεύει. Την νύχτα άκουσα να περνούν πολλοί συμμορίτες πάνω από την πλαγιά. Ο διοικητής του 523^{ου} Τάγματος τον καθησυχάζει: Δεν ήταν συμμορίται. Δικοί μας ήταν». Η όλη παρουσίαση στόχευε επιπλέον να υπογραμμίσει την υποστήριξη των ανθρώπων της υπαίθρου στον Εθνικό Στρατό για την επίτευξη του κοινού σκοπού. Εν μέρει οι κάτοικοι της υπαίθρου ζώντας σε ένα κλίμα τρόμου και ανασφάλειας, έκθετοι στις καταγγελίες, και στα «καρφώματα» των συγχωριανών τους, με τον κίνδυνο της κατηγορίας του κομμουνιστή να επικρέμεται πάνω από το κεφάλι τους δεν τολμούσαν και δεν μπορούσαν πολλές φορές να αντιταχθούν στις αξιώσεις του Εθνικού Στρατού.⁶⁷ Έτσι η *Ακρόπολις*, μέσα από τις λεζάντες της επιβεβαίωσε την συμπαράταξη και των αγροτών με τον Εθνικό Στρατό αναγνωρίζοντας τον ως τον μόνο στρατό που μπορούσε να εξασφαλίσει την ακεραιότητα τους.

Ίσως από τις πιο δραματικές φωτογραφίες που εικονογραφούσαν τις καταστροφές των πόλεων ήταν αυτές από την Νάουσα. Η *Βραδυνή*⁶⁸ κατέγραψε σε ένα ολοσέλιδο αφιέρωμα την είσοδο του Κυβερνητικού Στρατού στη Νάουσα στις 15 Ιανουαρίου του 1949. Η εφημερίδα δημοσίευσε εικόνες που έδειχναν την ισοπέδωση, τη «βεβήλωση» της πόλης από τους μαχητές του ΔΣΕ. Η *Βραδυνή* «θρήνησε» τη καταστροφή της με λεκτικούς όρους που προσέδιδαν για άλλη μια φορά στο Δημοκρατικό Στρατό την εικόνα των φανατισμένων βαρβάρων. Με τον τίτλο: «Νάουσα: Απ' εδώ επέρασαν οι Μισέλληνες Εαμβούλγαροι Ληστοσυμμορίται», η εφημερίδα με 14 φωτογραφίες τόνισε τη βαρβαρότητα και τη βία των ανταρτών. Η μάχη της Νάουσας που κράτησε από τις 11 έως τις 15 Ιανουαρίου 1949, έληξε με νικητή το ΔΣΕ. Εικόνες από την έκβαση της δημοσιεύθηκαν στις περισσότερες

67. Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ.296.

68. *Η Βραδυνή*, 17 Ιανουαρίου 1949.

εφημερίδες της δεξιάς και του κέντρου.⁶⁹ Ο ΔΣΕ αποχώρησε από την πόλη το σούρουπο της 14^{ης} Ιανουαρίου, με την δικαιολογία ότι «ο περιορισμός των πυρομαχικών ήταν κάτω από τα όρια ασφαλείας», αλλά και γιατί ο Κυβερνητικός Στρατός κατευθυνόταν προς την πόλη, απειλώντας να τον παγιδεύσει εκεί.⁷⁰ Ο φακός καρέ-καρέ κατέγραψε τους σωρούς από ερείπια, τον άμαχο πληθυσμό που μεταφερόταν πάνω σε φορτηγά, ανθρώπους που έψαχναν τα ερείπια των γκρεμισμένων σπιτιών τους μήπως βρουν κάποια αγαπημένα, οικεία τους αντικείμενα. Η έκθεση της καθημερινής ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων και των στενών σχέσεων που διαμορφώνονταν με τον προσωπικό χώρο τους, μέσα από το βλέμμα της μηχανής, ήταν ένα θέμα που ο Κυβερνητικός Τύπος έκανε συχνές αναφορές.⁷¹ Οι φωτογραφίες της *Βραδυλής* παρουσίασαν τμήματα της πόλης ολοσχερώς κατεστραμμένα, όπως το καμένο κτήριο της Γενικής Ασφάλειας, ένα μέρος της αγοράς με τα κεντρικότερα καταστήματα που είχαν μείνει μόνο οι προσόψεις, το εργοστάσιο Λαναρά – Κύρτση, του οποίου η ολοκληρωτική καταστροφή του οδήγησε σε ανεργία πολλούς κατοίκους της πόλης.⁷² Ο Νίκος Κυτόπουλος αντίθετα από την παρουσίαση της *Βραδυλής* περιγράφει με γλαφυρό τρόπο το μέγεθος της καταστροφής της πόλης η οποία κατά το μεγαλύτερο της μέρος προήλθε από αεροπορικούς βομβαρδισμούς: «Ο χειμωνιάτικος ήλιος ξεμύτισε τ' απομεσήμερο από τα σκούρα σταχτιά σύννεφα, σαν η ψιλή βροχή είχε πάψει. Πυκνοί μαύροι καπνοί υψώνονταν πάνω από το τετράγωνο των εργοστασίων του Λαναρά. Μια ομάδα σαμποτέρ, ύστερα από ολόήμερες προσπάθειες ενός τάγματος, κατάφερε να φτάσει σε ένα κτήριο και να βάλει φωτιά.....Όλα είχαν

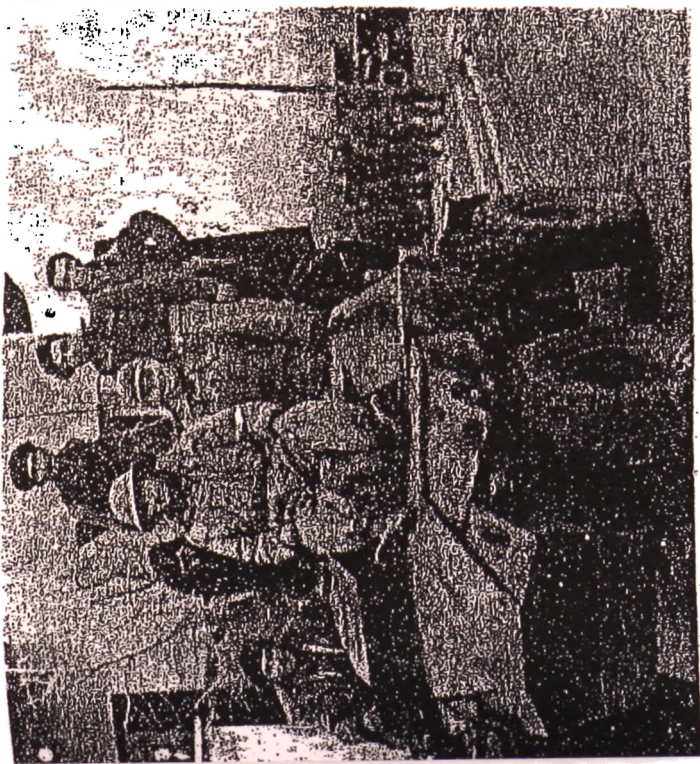
69. Βλέπε για παράδειγμα, *Ακρόπολη*, 18 Ιανουαρίου 1949, *Εμπρός*, 18 Ιανουαρίου 1949, *Μακεδονία* 18 Ιανουαρίου 1949, *Ανεξαρτησία*, 24 Ιανουαρίου 1949, *Τα Νέα*, 18 Ιανουαρίου 1949.

70. Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946-1949*, Τόμος 1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2001, σ. 573.

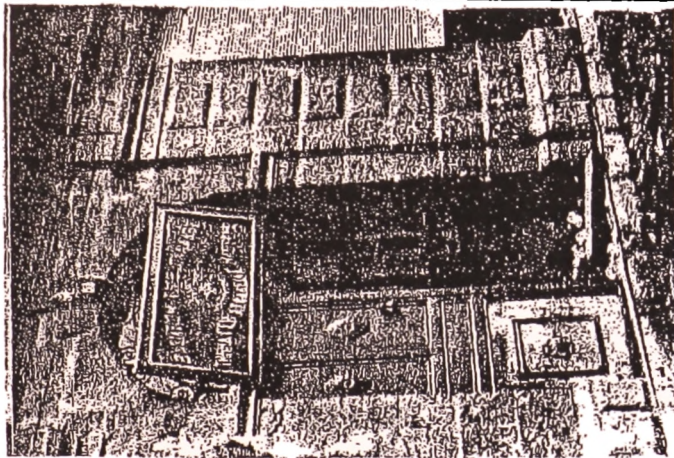
71. Φωτογραφίες από σχετικές καταστάσεις, φωτογραφικής έκθεσης, σπιτιών στη *Μακεδονία*, 3 Μαρτίου 1947, *Βραδυλή*, 28 Ιουνίου 1948. Βλέπε ακόμα μια ενδιαφέρουσα ανάλυση του Gaston Bachelard, για τη σχέση που δημιουργεί ο άνθρωπος με τον ιδιωτικό του χώρο, *Η ποιητική του χώρου*, (μετ. Ιωάννα Χατζηνικολή), Χατζηνικολή, Αθήνα 1982, σ. 30-34.

72. Η Nancy Crawshaw, αναφέρει ότι ενώ στη Νάουσα υπήρχε ισχυρό αριστερό στοιχείο οι ενέργειες των ίδιων των ανταρτών, δηλαδή καταστροφές και οργανωμένες επιθέσεις, οδήγησαν τον κόσμο που τους συμπαθούσε σε μια σταδιακή απομάκρυνση από αυτούς. Βλ. Αρχείο Nancy Crawshaw, co 801, box 3 folder 7.

— ΝΑΥΣΑ: ΑΠ' ΕΛΘ ΕΠΕΡΑΣΑΝ ΟΙ ΜΙΣΕΛΛΗΝΕΣ ΕΛΜΟΣΛΑΒΟΙ ΑΗΣΙΟΣΥΜΜΟΡΙΤΑΙ —

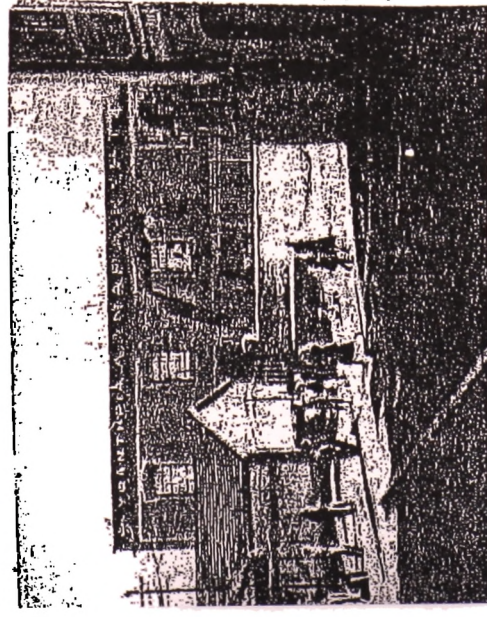
Ευρωπαϊκοί υπό αχλαράς υφάδες ελίσσανται εις την παρακείμενην πύλην της Ναυσης υπό οι δι' ούς κατευθύνονται εις τὰς ελίας και τὰς παλάσας των αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.

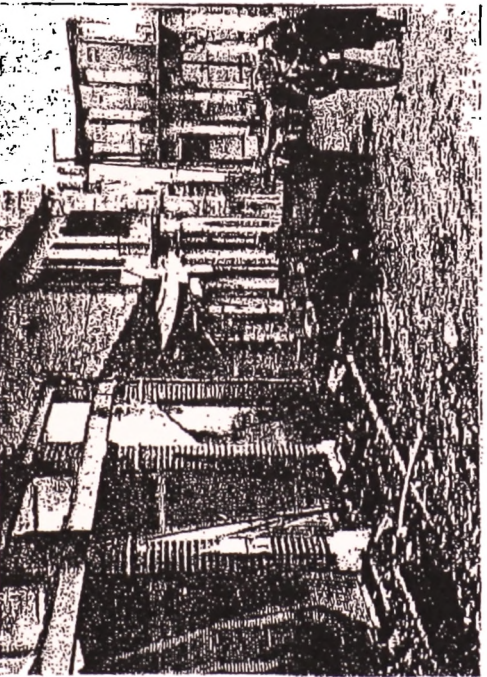
Τό εἶσμα τῆς Γενικῆς Ἀποστολῆς παραστέλλει εἰς τὰς ελίας καὶ εἰς τὰς παλάσας τῶν αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.

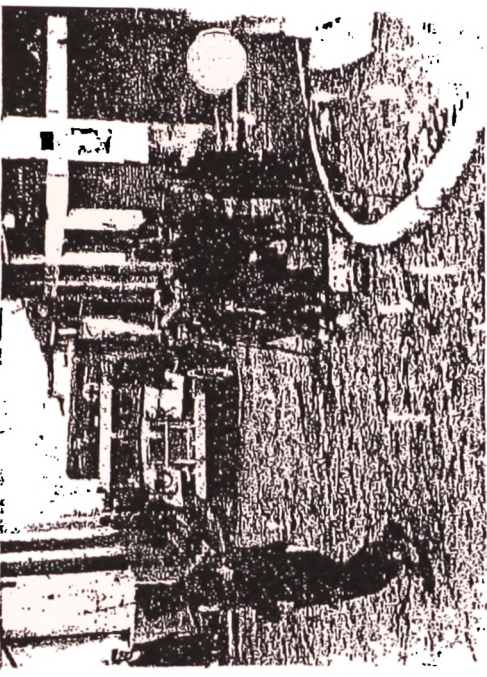
Διασπασμένης ἑλίας τῆς ἐκ τῆς Ναυσης ἐκτείνονται οἱ τὰς υφάδες καὶ τὰς παλάσας τῶν αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.

Τὸ πῦρ τοῦ ὄρους, ἡμεῖς τῶν Ιεροσολύμων Ἀναστά — Κίονα εἰς τὴν Νέαν τὴν ἀπομεινόμενα καὶ τὰς παλάσας τῶν αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.

Ἡ Ἀναστά τὸ ἀπομεινόμενα ὁμοίον τῆς πύλης Ναυσης καὶ τῶν ἀπομεινόμενα τῶν αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.

Ἐν ἄλλοι τῶν τῶν ἀπομεινόμενα τῶν αλλοίων δια να τρώω το υς απομεινόμενα.